

The background of the book cover is a painting in a classical style. It depicts a scene in a village. On the left, a woman in a dark, long dress stands looking towards the right. In the center, a man wearing a hat and a light-colored jacket is walking towards the woman. Behind them is a stone structure with several tall, narrow pillars. To the right, there is a two-story building with a tiled roof and a green door. Tall, thin trees are visible in the background against a warm, yellowish sky.

ΜΑΡΙΑ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ

χάλκινο γένος

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

8η χιλιάδα

ΜΑΡΙΑ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ

ΧΑΛΚΙΝΟ ΓΕΝΟΣ

Μυθιστόρημα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία

Πεζογραφία – 332

Μαρία Σκιαδαρέση, *Χάλκινο γένος*

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Επιμέλεια-Διορθώσεις: Ελένη Μαρτζούκου

Σελιδοποίηση: Κατερίνα Σταματοπούλου

Φιλμ-Μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright® Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)

και Μαρία Σκιαδαρέση, Αθήνα 2013

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Νοέμβριος 2013

Κ.Ε.Τ. 8773 – Κ.Ε.Π. 913/13

ISBN 978-960-16-5246-7

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ 38 (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ), 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665 - ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15 - ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

*Στου πατέρα μου
την ιερή μνήμη*

*Ζεὺς δὲ πατὴρ τρίτον ἄλλο γένος μερόπων ἀνθρώπων
χάλκειον ποιήσ' [...]*

*θάνατος δὲ καὶ ἐκπάγλους περ ἑόντας
εἶλε μέλας, λαμπρὸν δ' ἔλιπον φάος ἡελίοιο.*

Και ο Δίας ἐφτιαξε ένα ἄλλο γένος ἀπὸ θνητούς ἀνθρώπους,
χάλκινο αὐτό, [...]

ὅμως κι αὐτοὶ ἐγκατέλειψαν τὸ λαμπερὸ φῶς τοῦ ἡλίου,
τοὺς πῆρε ὁ μαύρος θάνατος παρότι ἦταν σπουδαῖοι.

Ἡσίοδος, *Ἔργα καὶ ἡμέραι*,
(στ. 143-144 καὶ 154-155)

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Στο τέλος του βιβλίου παρατίθεται γλωσσάρι με τις διαλεκτικές λέξεις και φράσεις του κειμένου, καθώς και οι σημειώσεις.

Η ΝΙΟΥ ΧΑΘΗΚΕ. Ποτέ άλλοτε δεν έλειψε η γάτα από το σπίτι πάνω από ένα εικοσιτετράωρο.

Η Έρση Κλάρη-Γουίτακερ εξέλαβε την εξαφάνιση του ζώου ως προαγγελία του θανάτου της –από μικρή συνήθιζε να βάζει αλλόκοτα στοιχήματα με την τύχη της– και ξεκίνησε τις ετοιμασίες για το τελευταίο ταξίδι.

Μάζεψε όλα τα μικροπράγματα του σπιτιού και τα έκλεισε στα συρτάρια, στα ντουλάπια και στη βενετσιάνικη ταξιδιωτική κασέλα από ξύλο ακακίας, που ακολουθούσε πάντα τον αείμνηστο σύζυγό της ντόκτορ Γουίτακερ στα λιγοστά του ταξίδια. Πριν γνωρίσει την Έρση φυσικά, γιατί μετά τον γάμο τους δεν το κούνησε από το σπίτι που έχτισαν με πολύ κέφι και επίπλωσαν με τη συνδυασμένη φινέτσα ενός καλλιεργημένου Άγγλου αστού και μιας Επτανήσιας ευγενούς, έστω και ξεπεσμένης οικονομικά. Αιτία του ξεπεσμού –πέρα από τη συνήθη παράδοση της σκυτάλης από την ακμή στην παρακμή– η μάλλον ασύνετη διαχείριση του Μαρίνου Κλάρη, πατέρα της Έρσης, μοναδικού αρσενικού στη μακρά πορεία της φαμίλιας των Κλάρηδων που δεν ασπάστηκε το οικογενειακό αξίωμα ότι ακρογωνιαίος λίθος της ανθρώπινης ευτυχίας είναι ο πλούτος.

Το προηγούμενο βράδυ η Έρση, ξεφυλλίζοντας, όπως συνή-

θιζε, το επιτραπέζιο ημερολόγιο πριν πέσει για ύπνο, είδε πως ξημέρωνε η μέρα των γενεθλίων της, κι αφού υπολόγισε πως κλείνει έναν αιώνα ζωής, ένιωσε σαν παιδί που το εγκατέλειψε η μάνα του σε αφιλόξενο σπίτι. Κρύωσε. Έπιασε το σάλι που επί χρόνια σκέπαζε το χερούλι της αναπηρικής της πολυθρόνας και το έριξε στους ώμους.

Πήρε βαθιά ανάσα, σηκώθηκε από το καροτσάκι, περπάτησε ως την αντικρινή κομότα, άνοιξε το πρώτο συρτάρι κι έβγαλε ένα μπουκαλάκι που φύλαγε εδώ και καιρό για ώρα ανάγκης. Κι αφού η ώρα αυτή είχε φτάσει, με βήματα αργά αλλά παραδόξως σταθερά για μια γυναίκα που πέρασε τη μισή ζωή της σε αναπηρική καρέκλα, πήγε στην κουζίνα, έβαλε νερό σ' ένα ποτήρι κι επέστρεψε στην κρεβατοκάμαρα. Άνοιξε το φιαλίδιο, άδειασε το περιεχόμενο στο ποτήρι, το ήπια σαν να πίνει το βραδινό της γάλα, σκούπισε τα στενά της χείλη στο μανίκι και ξάπλωσε στο κρεβάτι. Σταύρωσε τα χέρια στο στήθος, έκλεισε τα μάτια κι άρχισε να μετράει τη ζωή της, περνώντας κινηματογραφικά τα γεγονότα από τότε που ένιωσε τον κόσμο ως τη στιγμή που συνάντησε τον έρωτα της ζωής της, κι από τη μέρα που αποφάσισε να μην ξαναπερπατήσει ως την περασμένη εβδομάδα που πέθανε η Στάμω και βάλθηκε ν' ανησυχεί για το ποιος θα της σπρώχνει τώρα το αναπηρικό καρότσι. Λίγο λίγο ένας ύπνος γλυκός την αγκάλιασε κι άφησε τον κόσμο τούτο μ' έναν ανεπαίσθητο στεναγμό που μόνο η Νίου θα μπορούσε να αντιληφθεί και να της νιαουρίσει παρηγορητικά, αν δεν είχε εξαφανιστεί τρεις μέρες πριν.

ΕΡΠΞΑ ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ, όσο να ελέγξω το περιεχόμενο, κι έβαλα τους φακέλους στο κάτω ράφι της βιβλιοθήκης. Δεν τους ξανάνοιξα από τότε, δε βρήκα χρόνο ως τώρα, χάθηκα μέσα στα γεγονότα της ζωής: πτυχίο, γάμος, γέννηση κι ανατροφή δύο παιδιών, χρόνια ασθένεια της γυναίκας μου κι απώλεια αξεπέραστη στο τέλος, που μ' έχωσε ακόμα πιο βαθιά στην καθημερινή ενασχόληση με τη δουλειά μου. Κι έπρεπε να περάσουν πενήντα δύο χρόνια από πάνω μου για να πάρω την απόφαση ν' ανοίξω επιτέλους τους φακέλους της οικογένειας Κλάρη, σήμερα, πρωινό Δευτέρας, το πρώτο πρωινό ύστερα από μισόν αιώνα που δεν ξεκίνησα στις επτά ακριβώς για το γραφείο.

Βγήκα στη σύνταξη. Μόλις προχτές το ένιωσα, όταν μου ήρθε η απόφαση σε φάκελο υπηρεσιακό με τέσσερις σφραγίδες, συστημένο. Χάρηκα προς στιγμή, κατόπιν μελαγχόλησα και ύστερα θυμήθηκα το κληροδότημα της Έρσης. Πάντα έλεγε πως εκτιμάει το γράψιμό μου, από την εποχή που πήγαινα στο σπίτι της, από παιδί έως έφηβος, να με διαβάζει γαλλικά. Αδιαφορούσε για την επιθυμία μου να αναλάβω το συμβολαιογραφείο του πατέρα μου, πίστευε πως ήμουν πλασμένος για κάτι πιο δημιουργικό.

«Γράφεις καλά» μου είχε πει «με στιλ και αμεσότητα. Με

το κατάλληλο υλικό θα έστηνες μια ιστορία ενδιαφέρουσα» είχε προσθέσει, για να πετάξει εν κατακλείδι το σιβυλλικό επιμύθιο: «Πού ξέρεις, μπορεί εντέλει εσύ να είσαι ο κληρονόμος μου, ελλείψει άλλου!».

Δεν είχα καταλάβει τότε τίποτα απ' όλα αυτά, ώσπου άνοιξε η διαθήκη της και είδα πως, πράγματι, με είχε αφήσει τον μόνο κληρονόμο σε ό,τι απέμενε στα χέρια της ύστερα από τη διαρκή συρρίκνωση της άλλοτε τεράστιας περιουσίας της οικογένειας Κλάρη και όσων εν τω μεταξύ είχε αποκτήσει με τον άντρα της η Έρση. Μου άφηνε λοιπόν το μοναδικό της πλέον ακίνητο, εκείνο το πυργόσπιτο στο Φάληρο, ένα επιβλητικό ερείπιο τώρα πια, μα μεγαλειώδες μέσα στην εγκατάλειψή του. Το σπίτι αυτό το πρόλαβα, αν όχι στις δόξες του, τουλάχιστον στα μεσοκοπήματά του, κι αυτό που πιο πολύ αγάπησα ήταν ο κήπος, μια ζούγκλα φιλική, πνιγμένη στις ροδιές, στα πεύκα, στους ευκάλυπτους, με δυο πελώριους φοίνικες δεξιά κι αριστερά από την είσοδο και ένα αγιόκλημα που κράταγε αγκαλιασμένη ολόκληρη την πρόσοψη, μα έπαψε να βγάζει άνθη απ' όταν πέθανε ο Μαρίνος, ο μικρός· μάλιστα η Έρση πίστευε πως, αν ξανάβγαζε άνθη ο γιγάντιος θάμνος, θα σήμαινε πως το παιδί της τη συγχώρεσε για την αδικαιολόγητη και εγκληματική της απουσία από δίπλα του την ώρα που ξεψύχαγε απάνω στην αιχμή του κάγκελου.

Α, αυτός ο κήπος! Ακόμα έχω στ' αυτιά μου το γάργαρο κελάδημα από τα πουλιά που, τρυπωμένα στα στιβαρά κλαδιά των δέντρων, ξελόγιαζαν όποιον περνούσε απ' έξω απ' τον Απρίλη και μετά. Κάποτε βέβαια όλα αυτά, πριν απ' τον θάνατο του προαστίου, τότε που ο αέρας μύριζε γιασεμί, τα αυτοκίνητα είχαν ονοματεπώνυμο –το αμάξι του τάδε–, το κύμα έγλειφε ανάλαφρα μιαν άμμο σαν ζάχαρη άχνη και ο οικισμός ήταν ακόμα ένας μικρός και φροντισμένος δήμος κι όχι μια ανάξια λόγου συνοικία του Πειραιά.

Εκτός από αυτό το εμβληματικό σπίτι των παιδικών μου χρόνων, η Έρση μου άφησε και το αυτοκίνητό της, μια αρχαία

μαύρη Φορντ του '29, εντυπωσιακή και επίσημη σαν πολυφορεμένο μα ακριβό λουστρίνι. Αυτό δε χρειάστηκε να βάλω χρήματα από την τσέπη μου για να το συντηρήσω· το πούλησα αδρά σ' έναν συλλέκτη παλαιών αυτοκινήτων και μπόρεσα έτσι να πληρώσω την εφορία, που δυστυχώς πάντα έχει για γνώμονα τις αντικειμενικές αξίες και όχι τον εκπεσμό των οικογενειών. Όσο για το σπίτι, μένει ως έχει, ένα μεγαλοπρεπές διατηρητέο ερείπιο, μιας και ούτε εγώ διαθέτω χρήματα για τη συντήρησή του ούτε και το υπουργείο Πολιτισμού μπορεί να δώσει ένα αξιοπρεπές ποσόν για να σωθεί. Παραμένει έτσι, στο μεταίχμιο αξίας και απαξίας, περιμένοντας ή ένα θαύμα που θα το βοηθήσει να αναστηλωθεί ή τη λυτρωτική ίσως κατάρρευση της στέγης, που θα απενοχοποιήσει το υπουργείο για την αποχαρακτήρισή του και θα μπορέσει να «αξιοποιηθεί» με μια καλή αντιπαροχή—όπως ισχυρίζεται η κόρη μου—, πράγμα που δε με βρίσκει σύμφωνο, μα είμαι πια σε ηλικία που ο λόγος μου δε μετράει και πολύ.

Οι φάκελοι βέβαια που ο αχρείος εγώ, διαψεύδοντας κατηγορηματικά την Έρση, λησμόνησα εντελώς, με το καρφιτσωμένο πάνω τους χαρτάκι που έγραφε τ' όνομά μου, στο τελευταίο ράφι της βιβλιοθήκης του γραφείου μου βρίσκονται πάντα εκεί. Τώρα, πιστεύω, ήρθε πια η ώρα να τους ανοίξω! Πού ξέρεις; Μέσα στην ανιαρή καθημερινότητα του συνταξιούχου, μπορεί ν' ανακαλύψω εκείνο το ταλέντο που διέγνωσε η Έρση όταν διόρθωνε τις εκθέσεις μου στα γαλλικά, ταλέντο που κράτησα πεισματικά θαμμένο τόσα χρόνια κάτω από τόνους συμβολαίων, διαθηκών, πληρεξουσίων κι επίσημων συμφωνιών κάθε λογής.

Δε θα είναι δύσκολο να ξεχωρίσω τα χαρτιά και να τα βάλω στη σωστή σειρά. Σίγουρα θα είναι τακτοποιημένα, δεν ξεχνώ πόσο σχολαστική νοικοκυρά ήταν η Έρση. Ακόμα και το να πεθάνει αφήνοντας το σπίτι ακατάστατο της ήταν αδιανόητο. Και μόνο η σκέψη πως εκείνοι που θα αναλάμβαναν τη φρο-

ντίδα της ταφής της θα μπορούσαν να εντοπίσουν και ίσως να κριτικάρουν την παραμικρή της παράλειψη ήταν ικανή να την κρατήσει στη ζωή έως ότου θεωρήσει τον εαυτό της έτοιμο ν' αφήσει στη θέση του, καθαρό και τακτοποιημένο, το παραμικρό μέσα στο σπίτι.

Γι' αυτό, με το που αποφάσισε να κλείσει τα μάτια της, τα μόνα αντικείμενα που έμειναν έκθετα, ύστερα από το κρύψιμο των πάντων για προστασία από τη σκόνη, ήταν και τα πρώτα που αντίκρισα προτού ακόμα διακρίνω το άψυχο σώμα της εκλειπούσης, αλφαδιασμένο πάνω στο ψηλό κρεβάτι με τον ουρανό από σκαλιστό τριανταφυλλόξυλο.

Στην επιφάνεια του μικρού, προσωπικού της γραφείου, ένα σημειωματάριο με δερμάτινο κάλυμμα, απ' όπου πληροφορήθηκα τις τελευταίες εξελίξεις του βίου της, η πένα από ταρταρούγα που είχε πάντα κρεμασμένη στον λαιμό της με φαρδιά χρυσή αλυσίδα –δεν εμπιστεύτηκε ποτέ τα μολύβια διαρκείας–, το κομψό μελανοδοχείο και το βαρύ στουπόχαρτο, όλα βαλμένα σε τάξη κατά σειρά χρήσης. Και δίπλα είκοσι φάκελοι, δυο ντάνες των δέκα, τοποθετημένοι ο ένας πάνω στον άλλο, ακαθορίστου χρώματος από την πολυκαιρία, όλοι παραγεμισμένοι με ετερόκλητα χαρτιά: διαθήκες και συμβόλαια, κατάστιχα πληρωμών, ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων και θανάτων, πιστοποιητικά γάμων, κληροδοτήσεις, αντίγραφα βουλευτικών πρακτικών, μα και επιστολές ποικίλου περιεχομένου –επαγγελματικές, ερωτικές, κοινωνικές, εμπιστευτικές επιστολές προς φίλους, τυπικές προς γνωστούς–, σκέψεις γραμμένες πρόχειρα σε ράκη από χαρτί, ρετσέτες φαγητών και γλυκισμάτων, τετράδια σχολικά, ημερολόγια και καθετί γραπτό όρισε ποικιλότροπα το πέρας της οικογένειας Κλάρη μέσα στους αιώνες.

Η Έρση επί χρόνια, κάθε Δευτέρα και Πέμπτη, στις δώδεκα το μεσημέρι απαρέγκλιτα, τηλεφωνούσε στο γραφείο του πατέρα μου «για να δίνει το παρών», όπως ο ίδιος έλεγε γελώντας. Ένωθαν ασφάλεια με τον τρόπο αυτό, κυρίως ο πατέρας

μου, που τη νοιαζότανε σαν μάνα ύστερα από τόσα χρόνια φιλίας, από την εποχή ακόμα του δικού του πατέρα. Έτσι, όταν εκείνη την Πέμπτη δε χτύπησε το τηλέφωνο –ήμουν στο γραφείο εκείνο το πρωί, πρωτοετής της Νομικής, όποτε είχα καιρό περνούσα κι έκανα καμιά δουλειά–, μου έδωσε ο πατέρας μου τα κλειδιά του σπιτιού της, που φύλαγε πάντα μέσα στο κουτί με τις καρφίτσες, και μ' έστειλε να δω αν η Έρση είναι καλά. Μέσα στον ηλεκτρικό σιδηρόδρομο για το Φάληρο έβαζα χίλια δυο κακά στον νου μου, γιατί ήξερα πως πρόσφατα είχε απομείνει μοναχή της μετά τον ξαφνικό θάνατο της επί αμέτρητα χρόνια δίπλα της Στάμωσ – κάτι σαν ψυχοκόρη του σπιτιού από παλιά που της την είχαν δώσει προίκα.

Στάθηκα κι έριξα μια ματιά στο αρχοντικό. Τα παράθυρα όλα σφραλιστά, όπως πάντα· ποτέ δεν είδα παράθυρο ανοιχτό σ' αυτό το σπίτι. Μπήκα στον κήπο και διέσχισα βιαστικά τον πλακόστρωτο διάδρομο της εισόδου, αφήνοντας δεξιά το αυλιδάκι με τους φίκους και τις φτέρες. Άνοιξα με κόπο τη φουσκωμένη από τις καιρικές εναλλαγές ετών εξώπορτα, μπήκα στο ευρύχωρο χολ και πέρασα στο μικρό σαλότο όπου η Έρση τα τελευταία χρόνια συνήθιζε να προσφέρει το απογευματινό τσάι στους ελάχιστους επισκέπτες που λογάριαζε ακόμα για φίλους. Το πρώτο σκαλοπάτι για τον πάνω όροφο έτριξε απόκοσμα στο πάτημά μου, κι εγώ αναρρίγησα μέσα στη σιωπή του κρύου σπιτιού. Σκέφτηκα το χειρότερο και εισέβαλα στην κρεβατοκάμαρα δίχως να χτυπήσω, λησιμονώντας μέσα στην αδημονία τους καλούς μου τρόπους. Επειδή τα σκούρα των παραθύρων ήταν κλειστά, ο ήλιος πάσχιζε να τρυπώσει στο δωμάτιο μέσα απ' ό,τι διάφανο συναντούσε μπροστά του. Κι ήταν ο μικρός, οκτάγωνος φεγγίτης στον τοίχο πάνω απ' το κρεβάτι που έριχνε ένα κίτρινο πλάγιο φως στην ψηλοτάβανη κάμαρα.

Για να την αντικρίσω, χρειάστηκε να τραβήξω το ριντό του κρεβατιού, που είχε κλείσει από μέσα, σφραγίζοντας με το πυκνό βελούδο του την τελεσίδικη απόφασή της.

Κατέβηκα στο τηλέφωνο του γραφείου και ειδοποίησα τον πατέρα μου, που έφτασε μία ώρα αργότερα μαζί με τον οικογενειακό γιατρό της Έρσης. Συμφώνησε κι αυτός να μην αναφερθεί αυτοκτονία και έγραψε στο πιστοποιητικό θανάτου «ανακοπή καρδιάς»· είναι κακότροποι οι παπάδες με τους ανθρώπους που επιμένουν να κρατούν στα χέρια τους την έκβαση του βίου τους. Εγώ πάλι θα ήθελα το τέλος της Έρσης να είναι μια φάρσα ή μια δική της αυθυποβολή. Την είχα για τα πάντα ικανή εξάλλου. Ήταν όμως εκείνο το σημείωμα που βεβαίωνε το αναπότρεπτο γεγονός· μια επιστολή προς εμένα, κλεισμένη ανάμεσα στις πλεγμένες της παλάμες –ήξερε πως θα ήμουν ο πρώτος που θα την έβλεπε νεκρή–, γραμμένη μ' εκείνο το σίγουρο μα και ανάλαφρο ύφος που είχε ο λόγος της όποτε ανακοίνωνε αποφάσεις:

Μιχαήλ μου,

Μερίμνησε, σε παρακαλώ, να ταφεί σωστά μια αιωνόβια γυναίκα. Ναι· γεννήθηκα το 1856, Μάρτη, τη μέρα που οι Ρωμαίοι γιόρταζαν το ξεκίνημα του έτους. Έκπληξη; Με πίστευες μεγάλη, όχι όμως τόσο! Ποτέ και σε κανέναν δε φανέρωσα την ηλικία μου και διασκέδαζα πολύ με τις προσπάθειες όλων να τη μάθουν.

Πέρασαν τα χρόνια, Μιχαήλ! Είδα ανθρώπους να γεννιούνται, να μεγαλώνουν, να πεθαίνουν γέροντες, κι εγώ εκεί, ακλόνητη, σαν ξεχασμένη. Κι όσο ζούσαν αυτοί που μου έδιναν κουράγιο να κρατιέμαι ζωντανή, δεν έκανα ποτέ τη σκέψη του θανάτου. Όμως πώς θα περνούσαν πια οι μέρες δίχως το διαρκές παράπονο της Στάμως για τούτο και για κείνο, οι νύχτες πώς θα φαίνονταν χωρίς την έγνοια της που σκέπαζε τον ύπνο μου; Πώς θα έφευγαν τα καλοκαίρια χωρίς τη Νίου να σκαρφαλώνει στη δάφνη και στα πεύκα, τα πρωτοβρόχια δίχως το ανυπόμονο νιαούρισμα έξω απ' την πόρτα, ν' ανοίξω νά μπει μέσα να φυλαχτεί απ' το νερό, και πώς θα ήταν οι

χειμώνες χωρίς τον χτύπο της ουράς της πάνω στο μαντέμι του καλοριφέρ;

Μικέλη, αγόρι μου, μερίμνησε για ό,τι χρειαστεί και κάποτε άνοιξε και κοίταξε εκείνα τα χαρτιά. Πιστεύω πως μονάχα εσύ μπορείς, μετά από μένα, να φορτωθείς το βάρος τους.

Καλή αντάμωση, η Έρση

Στο μαξιλάρι δίπλα της, σαν σύζυγος που έμεινε να της κρατάει συντροφιά στην ύστατή της ώρα, το πιο αγαπητό της αντικείμενο: ένα αντρικό χρυσό ρολόι τσέπης με τρία καπάκια κι έναν ρόδακα περίτεχνο στη ράχη. Εκτός του ότι μετρούσε, απρόσβλητο από βλάβες, τον καθημερινό της χρόνο επί δεκαετίες, έκλεινε μέσα του, στην κυριολεξία, ό,τι η Έρση λάτρευε στη διάρκεια του μακρού της βίου.

Στο πρώτο το καπάκι, η φωτογραφία του Φρέντερικ Γουίτακερ, συντρόφου της επί πενήντα χρόνια, που άφησε την τελευταία του πνοή στην πίσω βεράντα του σπιτιού τη μέρα που ανακοινώθηκε η οριστική ήττα του ελληνικού στρατού στο μικρασιατικό μέτωπο. Σαν να αποφάσισε αυτός ο Βρετανός ιδεαλιστής που αγάπησε την Ελλάδα πάνω από τη δική του χώρα ότι η νέα εποχή που μόλις ξεκινούσε για τον τόπο δεν τον αφορούσε πια.

Το δεύτερο καπάκι του ρολογιού της Έρσης έκλεινε τον Μαρίνο, μοναδικό μα και τεράστιο λεκέ από σκοτάδι μέσα στη φωτεινή κοινή ζωή του ζεύγους Γουίτακερ. Εφτάχρονος, έπαιζε στον κήπο και, όπως έκανε να σκαρφαλώσει στα κάγκελα του φράχτη, κρεμάστηκε στη σουβλερή απόληξη από το πιγούνι κι έμεινε εκεί σαν το σφαχτό, ώσπου ξεμάτωσε· πέρασε ώρα μέχρι να βρουν το σώμα του και να το ξεκρεμάσουν. Πιστεύω πως από εκείνη τη στιγμή η Έρση έφτιαξε έναν δικό της κόσμο και κλείστηκε ερμητικά πίσω απ' την πόρτα του, αρνούμενη εκείνον που λέμε εμείς πραγματικό. Θεαματικό επιστέγασμα

αυτής της της στροφής η οριστική καθήλωσή της σε αναπηρικό καρότσι χωρίς αιτία σωματική.

Στην τρίτη θήκη, η ίδια νέα, σχεδόν κορίτσι. Έτσι της άρεσε να βλέπει τον εαυτό της.

Γαλήνια μπήκε στο οικογενειακό μνήμα, όπου την περίμεναν ο Φρεντ και ο Μαρίνος της. Ανάμεσα στα χέρια της έβαλα το ρολόι με τα τρία καπάκια, κτέρισμα για την Έρση Κλάρη-Γουίτα-κερ στο τελευταίο της σπίτι.

Η ΦΑΣΑΡΙΑ ΞΕΚΙΝΗΣΕ από τη στημένη για τον αγιασμό Εξέδρα των επισήμων. Καμιά δεκαριά παπάδες, αναμένοντας τον μητροπολίτη από στιγμή σε στιγμή, ετοιμάζαν με σπουδή τα απαραίτητα για την τελετή. Ο κόσμος, που όλο και συνέρρεε, έπιανε θέση γύρω από τον λόφο του Θησείου για να μπορέσει να παρακολουθήσει άνετα όσα θα συνέβαιναν. Από τους επιφανείς είχαν ήδη έρθει αρκετοί βουλευτές και τα δύο από τα τρία μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας Σιδηροδρόμων: ο τραπεζίτης Σκουζές, με μαύρο, βαρύ παλτό μακρύ ως κάτω από το γόνατο, και ο διάσημος δικηγόρος της Αθήνας Δαμασκηνός, καλοντυμένος όπως πάντα.

Παρά το τσουχτερό κρύο του Φλεβάρη, ο κόσμος όλο ερχόταν, γέμιζε, πλημμύριζε τον χώρο γύρω από τον σταθμό αλλά και την εξέδρα, όπου πια οι προσκεκλημένοι συνωστίζονταν τόσο, που, από τις αγκωνιές και τις σπρωξιές του πλήθους, οι κυρίες είχαν αρχίσει να ανησυχούν μην κακοπάθουν τα ολοκαίνουργια σακαρίνια τους, μην ξεμονταριστούν τα καπέλα τους και χαλάσουν οι περίτεχνες κομμώσεις. Τότε, κι ενόσω πια μόνο ο πρωθυπουργός και η βασίλισσα έμενε να έρθουν, εμφανίστηκε ο μηχανικός Σκαλτσούνης, ο τρίτος σύμβουλος της Εταιρείας και λάτρης του ωραίου φύλου, συνοδευόμενος

από δύο κυρίες: μια πανύψηλη με αστραχάν παλτό και μια μικροκαμωμένη φορτωμένη κοσμήματα και τυλιγμένη σε γούνα αλεπούς. Προσπάθησαν ν' ανέβουν στην εξέδρα, όμως ο συνωστισμός ήταν τέτοιος, που δεν κατόρθωσαν να φτάσουν ούτε στο δεύτερο σκαλοπάτι. Κάποιος φώναξε πως δε χωράει άλλους, ο μηχανικός εκνευρίστηκε και ζήτησε από τον γιο του Σκουζέ, που είχε αναλάβει τη διοργάνωση της τελετής, να βρει αμέσως θέση γι' αυτόν και την παρέα του, ενώ συγχρόνως, και με ύφος έντονο, μιλούσε για αμέλεια και έλλειψη οργάνωσης. Φαίνεται πως είχαν μοιραστεί περισσότερες προσκλήσεις από τις διαθέσιμες θέσεις στην εξέδρα των επισήμων. Ο νεαρός Σκουζές προσβλήθηκε, θύμωσε, επιτέθηκε και γρονθοκόπησε τον Σκαλτσούνη, και μόνο η επέμβαση της αστυνομίας βοήθησε ώστε το περιστατικό να μη γίνει αντιληπτό από τον πρωθυπουργό Ζαΐμη, που εμφανίστηκε λίγα λεπτά αργότερα, αλλά και από τη βασίλισσα, που έφτασε κι αυτή αμέσως μετά.

Ευτυχώς άλλο δυσάρεστο περιστατικό δεν υπήρξε και η τελετή εξελίχθηκε απρόσκοπτα. Οι γραμμές, τα βαγόνια και η ατμάμαξα με το όνομα «Όλγα», προς τιμήν της βασίλισσας, αγιάστηκαν, ο μητροπολίτης Αθηνών Θεόφιλος ευχήθηκε να είναι καλορίζικο το σημαντικότερο έργο της πρωτεύουσας από την απελευθέρωση και μετά, και όσοι είχαν τη δυνατότητα να εξοικονομήσουν θέση στον συρμό των εγκαινίων επιβιβάστηκαν στα ολοκαίνουργια βαγόνια για να απολαύσουν την πρώτη διαδρομή από την Αθήνα στον Πειραιά.

Ακουμπισμένος σε μια κολόνα του ναού του Ηφαίστου, ο γιατρός Φρέντερικ Γουίτακερ παρακολουθούσε την τελετή του αγιασμού. Με το κιάλι στο χέρι, πάσχιζε να καταλάβει ποιος είναι τι, μιας και δε γνώριζε πρόσωπα και πράγματα. Είχε φτάσει μόλις τρεις εβδομάδες πριν στην Αθήνα και, αν δεν είχε μάθει λίγα ελληνικά στο σχολείο ώστε να μπορεί να εννοεί κάποιες σκόρπιες λέξεις, θα ένιωθε σαν να είχε έρθει σε άγνωστο

πλανήτη. Διορισμένος γιατρός στην Εταιρεία Σιδηροδρόμων και με μισθό τόσο ικανοποιητικό ώστε να πάρει την απόφαση να αφήσει μνηστή και θέση με προοπτική στο λονδρέζικο νοσοκομείο του Αγίου Ιακώβου, ο Γουίτακερ διάλεξε για φίλο τον αρχιμηχανικό Τζορτζ Γουντχάουζ, άνθρωπο φιλόμουσο, φιλότεχνο και στοχαστικό, πολύ διαφορετικό από τους υπόλοιπους συναδέλφους του στην Εταιρεία, Έλληνες και Βρετανούς. Μαζί ήρθαν στα εγκαίνια, μαζί ανηφόρισαν ως το Θησείο, μαζί παρακολούθησαν το δυσάρεστο περιστατικό στην εξέδρα, με τον Τζορτζ να του εξηγεί και να του διευκρινίζει τα τεκταινόμενα. Το γεγονός ήρθε να στερεώσει την πρώτη εντύπωση του Γουίτακερ ότι σ' αυτήν τη χώρα όλα μπορούν να συμβούν εκεί που δεν τα περιμένεις, ότι όσα σχεδιάζονται δεν είναι και βέβαιο πως θα υλοποιηθούν και πως ο προγραμματισμός είναι έννοια καθαρά λεξικογραφική, χωρίς πρακτικό αντίστοιχο.

Ο καιρός, όπως πάντα τέτοια εποχή στην Αττική, αστάθμητος. Από νωρίς έδειξε κρύος και βροχερός, μ' ένα διαρκές χιονόνερο που μούλιαζε χωρίς διάκριση τα καμιλό πανωφόρια και τα καπέλα των επισήμων, αλλά και τους καμπάδες των βοσκών και των περιβολάρηδων που συνέρρευσαν απ' όλη την Αττική να χαζέψουν το μέγα γεγονός των εγκαινίων του σιδηροδρόμου. Όμως, λίγο πριν ξεκινήσει ο αγιασμός, πάνω απ' τον Ύμηττό έσκασε μύτη ο ήλιος και το φιλόβροχο κόπηκε μαχαίρι. Ηρέμησαν οι συγκεντρωμένοι, τίναξαν το νερό από τα πέτα τους και γλύκαναν τα πρόσωπα που τόσην ώρα έμεναν τεντωμένα απ' τον εκνευρισμό· δεν είναι δα κι ευχάριστο να στέκεσαι όρθιος κάτω απ' το χιονόνερο, φορώντας για την περίπτωση τα επίσημά σου ρούχα! Να, έτσι δημιουργούνται οι εντάσεις, όπως αυτή στην εξέδρα καληώρα.

Πάντα με το κιάλι στο μάτι, ο νεαρός γιατρός παρακολουθούσε το πλήθος που όλο και μεγάλωνε, ώσπου, στρίβοντας το κεφάλι προς την εξέδρα, κάρφωσε τον φακό του σ' ένα σημείο. Η Έρση Κλάρη, ψηλόλιγνη –κλαράκι την αποκαλούσε τρυφερά

ο πατέρας της-, ντυμένη με φόρεμα στο χρώμα του φρέσκου φιστικιού και πανωφόρι δυο τόνους πιο σκούρο, ακουμπούσε στο στήθαίο της εξέδρας, έχοντας στον ώμο της το χέρι ενός καλοβαλμένου μεσήλικα. Το κορίτσι κοιτούσε ίσια μπροστά μ' εκείνο το αυστηρό ύφος που σ' όλη της τη ζωή την έδειχνε απόμακρη και ψηλομούτα, και που τότε ακόμα της πρόσθετε απλώς χρόνια. Είχε μόλις κλείσει τα δεκατρία. Ο Φρέντερικ ρώτησε τον Τζορτζ αν τη γνωρίζει.

«Ποια; Αυτή δίπλα στον Μαρίνο Κλάρη;»

«Δεν ξέρω για ποιον μιλάς» απάντησε ο Γουίτακερ.

«Νομικός σύμβουλος της Εταιρείας; απαλλοτριώσεις, αποζημιώσεις και όλα τα συναφή. Μαρίνος Κλάρης, πρώην βουλευτής».

«Και η κοπέλα;»

«Φαντάζομαι θα είναι η θυγατέρα του. Ξέρω πως έχει μία κόρη».

«Ηλικίας;»

«Δεν το γνωρίζω. Μικρή πάντως, μαθήτρια. Έχω ακούσει πως φοιτά στο σχολείο των Καλογοραιών».

Δεν ξαναμίλησε γι' αυτήν ο Φρέντερικ. Ακούμπησε μόνο το βλέμμα πάνω της και δεν το τράβηξε από κει ως τη στιγμή που οι προσκεκλημένοι επιβιβάστηκαν στην αμαξοστοιχία για τον Πειραιά. Στη διαδρομή σκεφτόταν όλους τους δυνατούς τρόπους για να την πλησιάσει. Ήταν σίγουρος πως σύντομα θα την ξανασυναντούσε.

Η ΤΥΧΗ ΔΙΕΨΕΥΣΕ τη σιγουριά του γιατρού Γουίτακερ, μα δεν αγνόησε εντελώς την επιθυμία του. Συναντήθηκε με την Έρση ύστερα από πέντε ολόκληρα χρόνια, που τον βοήθησαν όχι φυσικά να την ξεχάσει, μα να ασχοληθεί απερίσπαστος με τις αλλαγές που συνέβησαν στη ζωή του. Μέσα σ' αυτή την πενταετία ταξίδεψε δυο φορές στο Λονδίνο. Την πρώτη για να διαλύσει επίσημα τον αρραβώνα του, ολοκληρώνοντας το έργο που η απόσταση ανάμεσα στους δύο μνηστευμένους είχε ξεκινήσει. Εξάλλου η μνηστή του φλέρταρε πια ανοιχτά με κάποιον μικροευγενή που είχε γνωρίσει στον ιππόδρομο. Ο Φρέντερικ παρακολουθούσε τις κινήσεις της μέσα από τις συχνές, λεπτομερείς και πικρόχολες επιστολές της μητέρας του, που ποτέ δε συμπάθησε την υπεροπτική κόρη του καθηγητή του Φρέντερικ και διευθυντή του νοσοκομείου του Αγίου Ιακώβου. Το δεύτερο ταξίδι ήταν για να παραστεί στην κηδεία της μητέρας του.

Στην Εταιρεία είχε μπόλικη δουλειά: εργοτάξια διαρκώς σε εξέλιξη, όλο και περισσότεροι εργάτες, ατυχήματα, ασθένειες και όλα όσα κάνουν απαραίτητο έναν γιατρό σε επιχειρήσεις σαν κι αυτή. Έφταναν μέρες που δεν έβρισκε χρόνο ούτε για λίγη κουβεντούλα με τον Τζορτζ, που η παρέα του πάντα τον

ξεκουράζε. Είχε νοικιάσει ένα σπίτι στους Αέρηδες και κάθε πρωί πήγαινε με τα πόδια στο μικρό του ιατρείο, που είχε στηθεί μέσα στον πρόχειρο ακόμα σταθμό, πολύ κοντά στον ναό του Ηφαίστου, όπου τερμάτιζε το τρένο από τον Πειραιά. Ο Φρέντερικ ονειρευόταν το δικό του σπίτι και είχε αρχίσει να σκέφτεται στα σοβαρά την απομάκρυνση από το κέντρο της πόλης. Στον Φαληρικό όρμο, εκεί όπου η Εταιρεία υπολόγιζε να στήσει νέα αποβάθρα, σκεφτόταν ν' αγοράσει ένα οικόπεδο, τώρα που ήταν φτηνά ακόμα. Τον είχε ενθουσιάσει το τοπίο. Κόλπος πλατύς, με θάλασσα πάντα γαλήνια και αμμουδιά παχιά κι απέραντη, όπως αυτή που θυμόταν από παιδί στο Σκάρμποροου, όπου παραθέριζαν, πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις για θέρετρο, με τη βοήθεια φυσικά του σιδηρόδρομου, που θα έφερνε τον κόσμο από την Αθήνα.

Με το που του καρφώθηκε αυτή η ιδέα, βάλθηκε να ψάχνει το οικόπεδο που ονειρευόταν ανάμεσα στα περιβόλια της περιοχής, που έβγαζαν, με τη βοήθεια του Κηφισού, τα καλύτερα μπουσττανικά, και στα λιβάδια, όπου έβροσκαν ακόμα πρόβατα και αγελάδες. Κι εκείνες τις στιγμές –πόσο επίμονο γίνεται το μυαλό του ανθρώπου, ερήμην του, καμιά φορά!–, έτσι όπως φανταζόταν όψη, κάτοψη κι ολόκληρη την εικόνα του σπιτιού, έβαζε τον εαυτό του μέσα στον κήπο, καθισμένο σε δροσερό κιόσκι, να πίνει τον καφέ του δίπλα σε μια γυναίκα ψηλόλιγνη με φόρεμα στο χρώμα του φρέσκου φιστικιού και πρόσωπο μικρής κοπέλας, παιδιού σχεδόν. Όσο κι αν προσπαθούσε, δεν έβρισκε τον τρόπο να φανταστεί τα γυναικεία χαρακτηριστικά της Έρσης Κλάρη τώρα που, όπως υπολόγιζε ο γιατρός Γουίτακερ, κόντευε πια τα δεκαοκτώ.

Η απορία του λύθηκε σύντομα ένα ζεστό ανοιξιάτικο απόγευμα.

Είχε περάσει μέρα δύσκολη· έπαθε κάποιος από την Εταιρεία καρδιακή προσβολή κι ο Φρέντερικ πέρασε στο νοσοκο-

μείο δίπλα του ένα ολόκληρο μερόνυχτο άυπνος, νηστικός κι ανήσυχος για την κατάσταση του αρρώστου. Μονάχα όταν πέρασε ο κίνδυνος έφυγε για το σπίτι του να κοιμηθεί λιγάκι, να πάρει δύναμη, και, φρέσκος πια, ανέβηκε στο τρένο για τον Πειραιά, παρέα με τον φίλο του τον Τζορτζ. Λάτρευαν και οι δυο τη θάλασσα.

Πρώτη μέρα δίχως τρίτη θέση, η Εταιρεία την κατάργησε, το εισιτήριο θα κοβόταν πια με το χιλιόμετρο. Κάποιοι επιβάτες γκρίνιαζαν γι' αυτό, κάποιοι άλλοι επικροτούσαν το μέτρο. Ο Φρέντερικ κι ο Τζορτζ μπήκαν και κάθισαν στο πρώτο βαγόνι περιμένοντας το σφύριγμα της αναχώρησης, που έφτασε μαζί με δυο κυρίες. Με το που πάτησαν το πόδι τους στο σκαλοπάτι της εισόδου, η αμαξοστοιχία ξεκίνησε λες και τις περίμενε. Υπέροχα ντυμένες, με ύφος και αέρα πριγκιπικό και ασυνόδευτες. Ούτε μια υπηρέτρια δεν είχαν δίπλα τους. Η μία, με κορμί λεπτό και χοριτσίστικο, φαινόταν γυναίκα ώριμη, μα καλοδιατηρημένη· κρυβόταν το μισό της πρόσωπο κάτω από το πλατύγυρο καπέλο. Η άλλη ήταν νέα, όχι πάνω από είκοσι, μπορεί και πιο μικρή. Είχε καστανά μαλλιά, πρόσωπο άψογο, μα ελαφρώς συνοφρυωμένο, και φόρεμα στο χρώμα του ώριμου βερικοκού.

Πρώτος ο Τζορτζ ρώτησε τον Φρέντερικ:

«Σου θυμίζει κάτι η νεαρή;».

Εκείνος γύρισε και κοίταξε. Μισόκλεισε τα μάτια κι έμεινε να την παρατηρεί λίγα λεπτά.

«Αυτή είναι!» κόντεψε να φωνάξει από τη χαρά του.

Απέναντί τους καθόταν η Έρση Κλάρη, με το σταράτο της πρόσωπο να ακτινοβολεί στο μεσημεριάτικο φως που έσκαγε σαν πυροτέχνημα στο παράθυρο του βαγονιού.

Οι δυο γυναίκες, αφοσιωμένες στη συζήτησή τους, δεν πήγαν είδηση τον Φρέντερικ, που ήρθε κοντά τους κι έσκυψε πάνω απ' τα κεφάλια τους έτοιμος να συστηθεί. Αιφνιδιάστηκαν, όπως και ο Γουντχάουζ εξάλλου, που δεν περίμενε από τον φί-

λο του κίνηση τόσο παρορμητική. Με το κεφάλι στραμμένο προς το μέρος του, έδειχναν ν' αναρωτιούνται για την ταυτότητά του, και μόνον όταν κατάλαβαν ότι ο ψηλόλιγνος και ξανθός ξένος ήταν ο Βρετανός γιατρός της Εταιρείας, με την οποία συνεργάζοταν ο Μαρίνος, χαλάρωσαν και αντιχαιρέτησαν. Η Ελβίρα Κλάρη, χαμογελώντας τυπικά, πρότεινε στον γιατρό το δεξί της χέρι, που εκείνος ασπάστηκε ευγενικά, ενώ η Έρση έσκασε ένα πλατύ χαμόγελο που, εκτός από μια υπέροχη οδοντοστοιχία, αποκάλυψε δυο βαθιά λακκάκια στα μάγουλα, που παρέσυραν για πάντα στον μαγικό τους βυθό τον Φρέντερικ Γουίτακερ.

Την ώρα εκείνη ήξεραν καλά και οι δυο πως στο μέλλον θα περπατούσαν τη ζωή παρέα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

«**Η** ΔΥΧΑΤΕΡΑ ΣΟΥ έγινε πια γυναίκα!» του ψιθύρισε στ' αυτί.

Κεραυνοβολήθηκε. Τι κουβέντα τού πέταξε ξαφνικά ετούτος ο μπαρλαφέστας για τη Ροζαλία του; Ψήλωσε βέβαια τους τελευταίους μήνες, φούσκωσε κι ο μπούστος της μια στάλα, μα είναι παιδί ακόμα.

«Κι εσύ πού την είδες;» ρώτησε κακότροπα.

«Πάνε δυο μέρες που την πήρε το μάτι μου, μ' ένα κοφίνι βλίτρα στον ώμο, κοντά στο περιβόλι σου. Άξιο θηλυκό κι όμορφο πολύ!»

Γέμισε σάλιο το στόμα του Γεράσιμου Λαζαρά. Έβγαλε μαντίλι από την πούρσα, έφτυσε και συνέχισε το παιχνίδι σαν τίποτα να μην ειπώθηκε.

Για τον Γαβρίλη όμως η κουβέντα έγινε κι αδύνατο να τη χωνέψει! Ακούς να σηκώσει τα μάτια ο ινφάμες στη Ροζαλία του! Την είδε, ως φαίνεται, ο σάτυρος, τη λιμπίστηκε, και τώρα που τον βρήκε στην ανάγκη τον χτυπάει σαν το χταπόδι. Τρεις γύρους στη σειρά τούς πήρε ο Λαζαράς, όλοι έχουνε χάσει πασχάλια και αυγά, και ο Γαβρίλης περισσότερο. Άτσαλος στο χαρτί, δεν έχει ψυχραιμία, δεν έχει υπομονή, τι του θέλει το ρημάδι; Η Ατζουλέτα όλο του βάνει τις φωνές, μα ποιος την άκουσε ποτέ;

Μαζεύτηκαν πολλά τα χρεωστικά και ο Γαβρίλης δεν έχει φράγκο. Ως και το ρολόι του συχωρεμένου του πατέρα του σκέφτηκε να βάλει αμανάτι, μα το μετάνιωσε. Το πιο πολύτιμο πράγμα του σπιτιού το είχε χαρίσει στον πατέρα του ο άρχοντας που υπηρετούσε τότε γιατί έσωσε τον γιο του από βέβαιο θάνατο όταν αφηνίασε το άλογό του και βρέθηκε εκεί ο Χαραλάμπης ο Γαϊτάνης και το κράτησε. Το πρόσεχε σαν φυλαχτό ο γέρος και το έβαλε στο χέρι του Γαβρίλη λίγο πριν παραδώσει την ψυχή. Κι αυτός έτσι ονειρεύεται να κλείσει τα δικά του μάτια, βάζοντας στο χέρι της θυγατέρας του τούτο το μόνο ωραίο πράγμα που αξιώθηκε να αποκτήσει. Γιατί μπορεί να έκανε τα μύρια λάθη στη ζωή του, όμως τον θάνατό του τον θέλει όπως πρέπει – στο σπίτι, στο κρεβάτι του, η Ατζουλέτα με τη Ροζαλία πάνω από το προσκέφαλό του να τον αποχαιρετούν με πόνο και με δάκρυ, κι αυτός να τους ζητάει συχώρεση. Μάρτυς του ο Θεός, ποτέ δε θέλησε να τις ταράξει, να τις κακοκαρδίσει· κι αν καταχειριάζει πού και πού την Ατζουλέτα, είναι γιατί η κυρά του έχει δυστροπιάσει κι όλα της φτάνει – μα γιατί πίνει κάνα ποτήρι παραπάνω, μα γιατί τζογάρει πότε πότε, μα γιατί γυρίζει σπίτι αργά, περασμένα μεσάνυχτα, κι ύστερα τον τρώει ολονυχτίς με τη μουρμούρα της. Ποτέ του όμως δε σήκωσε χέρι στην κοπέλα του, μόνο την καμαρώνει που γίνεται τόσο όμορφη. Καλύτερο προικιό από την ομορφιά δε θά βρει! Να δεις που η Ροζαλία του θα καλοπαντρευτεί, η μέρα δείχνει απ’ το πρωί!

«Για το χρέος, Γεράσιμε, δεν υπάρχει τσεντέσιμο. Νά ’ρθω όμως να σου δουλέψω α θες» του είπε απά στη στρίμωξη. Έτσι βρήκε την ευκαιρία ο άλλος και του πέταξε την παρόλα για τη Ροζαλία. Λες κι ο Γαβρίλης ανασταίνει την κοπελούλα του για να του τη γουδέρει ετούτο το κουγιάμπαλο –θα περπατάει τώρα στα εξήντα– που μεγαλοπιάνεται και ξεπατικώνει τα σουσούμια των αρχόντων. Μωρέ, άρχοντας να σου πετύχει! Ο κόντε ξυλοκέρατος! Το ’χει συνήθειο χρόνια τώρα ο άζινος. Εργένης όπως είναι, τάχα ζητάει κάθε τόσο ένα κορίτσι για τις δουλειές

στο σπίτι. Παίρνει κοπέλες της ανάγκης –τις προτιμάει κι άγουρες–, τις χαίρεται όσο να τις βαρεθεί, κι ύστερα τις παντρεύει με κάτι τιποτένιους, δίνοντας δήθεν προίκα μερικά σεντόνια κι ένα πάπλωμα, ώστε να του χρωστούν και χάρη.

Ξεχωρίτης ο Λαζαράς, πάππου προς πάππο η φαμίλια του ριζωμένη στο χωριό, από κείνους τους παλιούς βιλάνους που οι νοδάροι τούς λένε αρχαιοπάροικους. Φτώχεια και δυστυχία, μονάχα λίγοι από δαύτους χόρτασαν ψωμί, κάποιοι που δούλεψαν σε αφεντικά καλόβολα, που έδιναν το ελεύθερο να σπέρνει ο χωριάτης γι' αυτόν και τη φαμίλια του ένα κομμάτι γης, και κάτι άλλοι που τα τελευταία χρόνια μπόρεσαν και κάμανε δουλειές δικές τους, ιδιαίτερα από τους Γάλλους και μετά. Ξύπνιος ο Γεράσιμος κι εργατικός, ξεκίνησε να μαζεύει και να πουλάει κούτσουπα. Σιγά σιγά οι δουλειές του αβγάτισαν, βρέθηκε με λεφτά στα χέρια, έβαλε σερμαγιά σε δυο καΐκια και έγινε κομπέβελος μ' έναν καπιτάνιο· έριξε πολύ τους ναύλους, ποιος να τον ανταγωνιστεί; Έτσι ό,τι λιμπιστεί το αγοράζει, δεν έχει όμως για πούλημα τη θυγατέρα του ο Γαβρίλης. Έμαθε, βλέπεις, από τους παλιούς αρχόντους, που αρπάζανε τις κοπέλες μέσα από τα σπίτια τους και δεν ετόλμαε να μιλήσει και κανείς. Μα άλλαξαν πια τα πράγματα, ψυχή μου, τώρα ακόμα και οι αρχόντοι τέτοιες ατιμίες δεν κάνουν, θα το τολμήσει ένας δούλος χτεσινός όπως ο Λαζαράς;

Μια άναψη πιάνει τον Γαβρίλη λες και τον βρήκε θέρμη. Στο κούτελό του οι στάλες του ιδρώτα σαν κορόμηλα. Μακάρι να μπορούσε να διακόψει το παιχνίδι, θα χάσει κι άλλα αν συνεχίσει έτσι – και πού να τά βρει για να τα χάσει κιόλας; Ο τζόγος όμως δεν παρατιέται εύκολα καταμεσής, οι άλλοι τον περιμένουν να πετάξει φύλλο. Ένα μούδιασμα ανεβαίνει στον σβέρκο του, το στομάχι του ανάστατο, θέλει να ξεράσει. Να τον επείραξε εκείό το μπικερίνι το ρακί που έπια νηστικός; Και τώρα αυτός ο πόνος στα μηλίγγια λες κι έφαγε κατακέφαλο!

«Βωρέ, δεν είμαι στα μπόνα μου» προλαβαίνει να πει κι ολόκληρο το πανωκόρμι του σωριάζεται απάνω στην τάβλα του τζόγου, τα χέρια κρεμασμένα πλάι του, τα τραπουλόχαρτα στο πάτωμα. Μια φτενή γραμμή σάλιο κυλάει απ' το μισάνοιχτο στόμα, και το μάτι, θαμπό σαν του μπαγιάτικου φαριού, μοιάζει να παρατηρεί από την ανάποδη την μπάκα του Γεράσιμου.

Σηκώνεται ο Αδηλίνης, τον πλησιάζει, πιάνει τη σφίξη του λαιμού.

«Έτελείωσε!» ανακοινώνει στους υπόλοιπους.

«Τρέχα, ωρέ Νιόνιο, να φέρεις την Ατζουλέτα» διατάζει ταραγμένος ο κάπελας τον παραγιό του.

Όλοι οι άντρες μέσα στο μαγαζί ορθοί και ξέσκεποι, με τα σκουφιά στο χέρι.

Η Ροζαλία είχε πια αποκοιμηθεί, και η Ατζουλέτα, με φορεμένο το νυχτικό, έκανε κάτι τελευταίες δουλειές, έτοιμη να πέσει. Τα χτυπήματα στην εξώπορτα την ξάφνιασαν.

Ποιος διάσκατζος είναι τέτοια ώρα; αναρωτήθηκε. Ο Γαβρίλης σίγουρα δεν είναι. Εκείνος μπαίνει πάντα με κλειδί, το κρύβουν στην μασσιά του φούρνου, κάτω από μια πλάκα· ανοίγει, κι ύστερα δίνει μια στο μάνταλο και το ξεθηλुकώνει. Όποιος χτυπάει τώρα είναι ξένος, και είναι κι ανυπόμονος, γιατί οι χτυπιές είναι κοφτές κι απανωτές. Επήγε πίσω από την πόρτα, «Ποιος είναι;» ρώτησε.

«Άνοιξε, κυρά μου, που 'χω νια είδηση για σένα. Ο Νιόνιος από την μποτέγα του Θεοτόκη είμαι.»

Ένωσε πως κακό συνέβη. Έριξε το σάλι απάνω της, ξεμα-ντάλωσε.

«Τι έγινε;» ρώτησε με την ψυχή στο στόμα.

Το παλιχαρόπουλο, πιο χλωμό απ' το φεγγάρι πίσω του, γύρευε νά βρει λόγια να της πει το μαντάτο. Το μυαλό της επήγε στους Γάλλους που έφευγαν όπως όπως από το νησί και

φοβήθηκε μην έγινε καμιά συμπλοκή. Ο Γαβρίλης, εύκολος στο μαχαίρι, μπορεί να έσφαξε κανέναν. Αυτό της έλειπε πια, να τρέχει μέσα στη νύχτα να τον περιμαζεύει από τους χωροφυλάκους.

«Ο άντρας σου, κυρά μου...»

«Λέγε, μωρέ αφορεσμένο, και μ' έσκασες!» δεν άντεξε άλλο η Ατζουλέτα.

«Μας άφησε χρόνους απάνω στο χαρτομπαίγνιο» ξεστόμιζε επιτέλους την είδηση ο νεαρός.

Η Ατζουλέτα στην αρχή κοκάλωσε, ύστερα άρχισε να τρέμει από την ταραχή και το κρύο, και στο τέλος θύμωσε.

«Αμά πώς αλλιώς θα επήγαινε, ο κακορίζικος; Ή απά στο χαρτί θα ξεφύχαε ή μ' ένα μμποτσόνι στο χέρι» έβαλε φωνή μέσα στη νύχτα κι έτρεξε να ντυθεί, να πάει να περιμαζέψει το λείψανο τ' αντρός της.

Βιάζεται ο παπάς να τελειώσει την κηδεία, να γυρίσει σπίτι, που τον περιμένουν σπαράγγια με αυγά, το αγαπημένο του φαΐ. Τον Γαβρίλη τον Γαϊτάνη δεν τον είχε σε μεγάλη υπόληψη, όπως κι οι περισσότεροι στο χωριό εξάλλου. Ήταν αφίκορος ο μακαρίτης, φονιάς φυσικός, κι ας φόραγε συχνά εκείνο το μελιστάλαχτο χαμόγελο που τον έδειχνε αγγελούδι. Από παιδόπουλο είχε τη φήμη του νταή, γι' αυτό έγινε μπράβος των αρχόντων και καθάριζε για πάρτη τους όλα τα βρόμικα που τον διατάζαν. Όσπου μπήκε στη δούλεψη των Κλάρηδων, από τότε που πήρε τα ηνία της φαμίλιας ο Ζένος, κι έγινε πρωτομπράβος του, που πα να πει θέση σημαντική. Δεν είναι κι εύκολο να σ' έχει της μπιστοσύνης του ο πιο μεγάλος άρχοντας μέσα στην Παλική, για να μην πει σ' ολόκληρο το νησί. Είκοσι χρόνια δούλεψε στον Ζένο ο Γαβρίλης, το μάτι κι η γροθιά του σ' όλες τις δύσκολες στιγμές. Λένε πως όποιος πήγαινε κόντρα στη θέληση του Κλάρη πάθαινε δυστύχημα, και πως πίσω από το κάζο κυρόταν πάντα ο Γαϊτάνης.

Ο Κύριος ο μεγαλόθυμος ας τον συγχωρέσει, τον ασυγχώρητο, σκέφτεται ψάλλοντας τα τελευταία επικήδεια λόγια ο ιερέας.

Πριν τον παραχώσουν, κόρη και γυναίκα ρίχνουν χώμα και δυο κίτρινα χρυσάνθεμα απάνω στο κιβούρι. Τι όμορφο κορίτσι που είναι η Ροζαλία! Ο παπάς κλείνει τα μάτια –κηδεία κάνει, ας δείξει και μια στάλα συγκίνηση– και τη φαντάζεται σε τρία τέσσερα χρόνια. Αυτή θα κολάσει και δεσποτάδες, ήμαρτον Κύριε! Σταυροκοπιέται, λέει το «δι' ευχών» κι απλώνει το χέρι στους οικείους να το ασπαστούν.

Τρέχοντας σχεδόν, μπαίνει στην εκκλησιά να βγάλει τα άμφια και να μετρήσει τα όβολα που του έβαλε στο χέρι η Ατζουλέτα την ώρα που του το κράτησε να προσκυνήσει. Κανονικά έπρεπε να τον πληρώσει η σόρα Όρσολα. Αφού έκαμε τον κόπο νά 'ρθει στο ξόδι του Γαϊτάνη, έπρεπε εκείνη να δώσει το πρόπον του παπά. Ο Ζένος φυσικά δεν παραστάθηκε. Οι τιμές στον παρακατιανό έχουν και το όριό τους! Έστειλε τη γυναίκα του, που το 'χει συνήθειο να συντρέχει όλους τους αναγκασμένους, να συμπαρασταθεί στη χήρα και στο ορφανό. Καλώς, ποιος λέει το όχι, μα χάθηκε να σκεφτούνε και τον εκπρόσωπο του Θεού; Μόνο άφησαν την Ατζουλέτα να πληρώσει! Μα πώς αλλιώς κάνουν τις περιουσίες οι αρχόντοι; Σερετουλιά! Φτίνει στο χώμα ο παπάς, μανταλώνει την πόρτα της εκκλησιάς και βγαίνει από το κοιμητήρι με μεγάλες δρασκελιές, να προλάβει το φαί ζεστό.

«Δεν έχει μα και ξεμά, Ατζουλέτα μου, θα έρθετε να μείνετε σ' εμάς. Διαταγή του Ζένου!»

Πολύ κολακεύτηκε που οι Κλάρηδες τις σκεφτήκανε αυτήνε και τη μικρή της και τις εκάλεσαν να μπουν στη δούλεψη του αρχοντικού τους, μα της ήρθε ξαφνικό και δεν ξέρει τι να κάμει. Να πάει να μείνει στο μεγάλο σπίτι της Χώρας σημαίνει πως αφήνει το περιβόλι, το αμπελάκι της, την ελευθερία της –κυρά μέσα στο νοικοκυριό της– και γίνεται δούλα, όχι όπου κι όπου

βέβαια, άλλες θα φόνευαν για τέτοια τύχη. Το κυριότερο όμως, να κάμει δούλα και τη Ροζαλία της, που είχε όνειρα για δαύτηνα, μεγάλα όνειρα, να την καλοπαντρεύει έτσι όμορφη που γίνεται και ξύπνια και δουλεύτρα. Μα μήπως και μέσα στο σπιτικό των Κλάρηδων δε θα μπορέσει η Ροζαλία να καλοπαντρευτεί; Μπορεί ίσως και πιο εύκολα· με τόσο κόσμο που μπαινοβγαίνει στα μέγαρά τους, της πόλης και της εξοχής, κάποιος με τάλαρα μπορεί να την κοιτάξει και να θελήσει να την κάμει συμβία του, που να 'ναι ανοιχτοί οι ουρανοί όποτε κάνει αυτή τη σκέψη η Ατζουλέτα! Ακόμα και κανέννας άρχοντας, πώς όχι; Η ομορφιά μπορεί και κάνει μάγια!

«Μην το σκέφτεσαι καθόλου, Ατζουλέτα μου» τη βιάζει η σόρα Όρσολα. Κι ύστερα, σαν να μπήκε στο μυαλό της γυναίκας: «Και για τη Ροζαλία σου είναι το καλύτερο, πίστεφέ με. Θα μεγαλώσουν με την Έλενά μου σαν αδερφές, κι όταν φτάσει η ώρα της ο Ζένος δε θα την αφήσει έτσι! Μην ξεχνάς, κοκόνα μου, πως, χωρίς ίσκιο αντρικό, στο χωριό δεν είναι εύκολη η ζωή για δυο γυναίκες».

Τα λόγια έπεσαν μπάλσαμο στην ψυχή της Ατζουλέτας. Είπε το ναι και η σόρα Όρσολα την τράβηξε στην αγκαλιά της και την ασπάστηκε στα μάγουλα.

Αγία φυσική είναι τούτη δω, σκέφτηκε η Ατζουλέτα, αρχόντισσα αληθινή και καρδιά μεγάλη!

«Εγώ και η δυχατέρα μου, κυρά μου, θα 'μαστε πάντα δίπλα σου, δικοί σου ανθρώποι, όσο να παραδώσουμε το πνεύμα» είπε στην Κλάρισσα η χήρα. Της φίλησε με δάκρυα και τα δύο χέρια και βιάστηκε να πάει να ετοιμάσει τους μπόγους με τα λιγοστά τους ρούχα.

Το αμάξι με την κοντέα των Κλάρηδων στο πλάι περιμένε υπομονετικά τις τρεις γυναίκες.

Το αρχοντικό του Ζένου Κλάρη απάνω από τον φόρο είναι πελώριο, τόσο που η φάτσα του μετράει όσο τρία διπλανά σπίτια

στη σειρά. Κτίσμα βαρύ μα απλό, επιβλητικό σαν οσπιτάλιο, με κύρια πόρτα αφιδωτή, ψηλή, πλατιά, για να χωράνε να περνούν οι άμαξες, και οι τρεις σειρές παράθυρα στην πρόσοψη δείχνουν πως έχει τρία πατώματα γεμάτα με Κύριος ξέρει πόσες κάμαρες.

Όλα τα αρχοντόσπιτα μέσα στο νησί, θες από τους σεισμούς, θες από το πέρασμα του χρόνου, εγκρεμιστήκανε και ξαναγίναν απαρχής, άλλα αλλάξαν θέση, κάποια απ' αυτά και αφέντες, μιας και υπάρχουν οικογένειες που με τα χρόνια χάνονται, είτε από ακληρία είτε από ξεπεσμό. Μονάχα τούτο εδώ μένει αμετακίνητο, όπως και η ίδια η φαμίλια που το έχτισε. Και δεν ήταν λίγοι αυτοί που πρόβλεψαν την εξαφάνιση των Κλάρηδων, έτσι που μια ιδιοτροπία της φύσης θέλει η κάθε τους γενιά ν' αφήνει έναν μονάχα κληρονόμο πίσω της. Είναι όμως πάντα αρσενικός και η μοίρα τού δίνει δύναμη και υγεία να ζει και να γερνάει, για να αφήσει κι αυτός με τη σειρά του έναν και μόνο Κλάρη πίσω του, συνεχιστή περιουσίας και ονόματος.

«Η φαμίλια με τις νύφες» τους λένε όλοι στο νησί, γιατί οι γυναίκες της οικογένειας ήταν εδώ κι αιώνες πάντα νύφες, ποτέ δεν έκαμαν κορίτσι οι Κλάρηδες. Μάλιστα λένε κάποιοι απ' αυτούς που όλα τα γνωρίζουν πως στα παλιά τα χρόνια η πρώτη Κλάρισσα έπραξε ένα κακό μεγάλο, που ακριβώς να πει κανένας δε γνωρίζει. Και από τότε μια κατάρρα ορθώθηκε για όλες τις γυναίκες της φαμίλιας και σφάλισε τη μήτρα τους στα θηλυκά παιδιά. Όμως, κακά τα ψέματα, το θηλυκό είναι αυτό που θα κρατήσει συντροφιά στη μάνα όταν γεράσει και παραστεί ανάγκη κάποιος να σκύψει πάνω της.

Μα η κατάρρα λέει ακόμα πως, κι αν η τύχη το φέρει και γεννήσει καμιά από τις νύφες θηλυκό, αυτό θα ορίσει και το τέλος της φαμίλιας. Σ' ετούτο συμφωνούν όλοι, μιας και για τους αρχόντους το όνομα είναι που μετράει και μόνο τα αρσενικά παιδιά μπορούν να το κρατήσουν. Οι πιο κακόγλωσσοι

λοιπόν προβλέπουν πως τα ψωμιά των Κλάρηδων φαίνεται να είναι λίγα, αφού ο Ζένος δεν κατόρθωσε ακόμα να πιάσει τον διάδοχο και φαίνεται πως θ' απομείνει μονάχα με τη θυγατέρα του. Έσπασε, βλέπεις, το σερί της οικογένειας, η σόρα Όρσολα έκαμε στον Ζένο θηλυκό, και από τότε –πάνε χρόνοι εννιά από τη γέννηση της Έλενας– ούτε που εγκαστρώθηκε ξανά. Λεπτή κι ευαίσθητη γυναίκα, σαν το κλαρί αδύνατη, δεν είναι για πολλές γκαστρίες. Λες και δεν εμεγάλωσε μέσα στα πλούτη και δε ζει σ' όλο τον βίο της καλοπερνώντας. «Τι το θες το χρυσό γαδίني και να φτιεις το αίμα μέσα;» λένε οι πιο κακόγλωσσοι απ' όλους παρατηρώντας τη χλωμάδα της Όρσολας και τη λεπτή φτιασιά της. Ούτε που ακούστηκε να έπιασε με καμιά άλλη φυσικό παιδί ο Κλάρης, παρότι οι σεμπροπούλες που πότε πότε ρίχνει τ' ανάσκελα μες στα λιβάδια δεν είναι λίγες.

Ο Ζένος, σαν όλους τους Κλάρηδες αιώνες τώρα, γνωρίζει ακριβώς ποια είναι η κατάρρα αυτή και τι προβλέπει, μα είναι ο μόνος στο νησί που στο άκουσμα ετούτης της σεμπιάδας γελάει με την ψυχή του. Γιατί, αν ειπώθηκε κάτι πριν από αιώνες, τότε που ο κόσμος ήταν εύπιστος και δεισιδαίμονας, είναι ανόητο να το πιστεύουν ως τα σήμερα οι άνθρωποι, που τόσα πια μπορούν να εξηγήσουν με το μυαλό, τη λογική, να καταλάβουν πράγματα που κάποτε γεννούσαν φόβο και για τον λόγο αυτό φάνταζαν μαγικά, κάνει τη σκέψη.

Για τον Ζένο Κλάρη εκείνο που μετράει είναι το γερό παιδί. Αγόρι ή κορίτσι δε νοιάζεται και τόσο· κι αν ήταν να διαλέξει ανάμεσα στην Έλενά του και σ' έναν γιο, σίγουρα αυτήν θα ήθελε πάλι για παιδί του. Όχι πως δε θα του καλάρεσε να 'χει κι αρσενικό, ν' αφήσει πίσω του όνομα και πλούτο με την ελπίδα ο διάδοχος να τα αβγατίσει και τα δυο, όπως όλα τα αρσενικά της οικογένειας ως τα τώρα, μα δεν πειράζει! Η θυγατέρα του θα κάμει γάμο μ' αυτόν που ο Ζένος θα ορίσει, και θα 'ναι ο γαμπρός σαν γιος αληθινός για τη φαμίλια. Παράδο-

ση των Κλάρηδων εξάλλου είναι να παίρνουν νύφες από οικογένειες της σειράς τους και απαραίτητα απ' το δικό τους το νησί, μπορεί κι απ' το Τζάντε ή τους Κορφούς. Το ίδιο θα γίνει με την Έλενα· θα πάρει κάποιον με δύναμη κυρίως, ο πλούτος δεν τον νοιάζει τόσο, όσα έχει η Έλενα φτάνουν και περισσεύουν. Αυτό που επιθυμεί είναι να πάρει άντρα με εξουσία και πυγμή, να ακουμπήσει πάνω του και να 'ναι ανέφελη η ζωή της. Έτσι είχε σκεφτεί και ο παπάκης του για δαύτονα όταν του είπε πως θα πάρει την Όρσολα του Αλταβίλα, που τη ζητούσαν ως κι από τη Βενετία γαμπροί σπουδαίοι. Σ' αυτούς βέβαια έτυχε ν' αγαπηθούνε κιόλας μόλις ο ένας αντίκρισε τον άλλο. Ήταν ωραία η Όρσολα στα είκοσί της, γλυκιά και τρυφερή σαν μίσχος, κι ο Ζένος την αγάπησε, μα πάνω απ' όλα τη σεβόταν για την καλή της την καρδιά και τους ευγενικούς της τρόπους. Τέτοια συμβία εύκολα δε βρίσκεται, κι αυτός πάντα εκαμάρωνε που είχε δίπλα του τέτοια γυναίκα. Κι αν πότε πότε δοκίμαζε κανένα σεμπροκόριτσο, ήταν γιατί ο Ζένος δεν άφηγε στο πέρασμά του γυναίκα αδιάφορη· θες η φτιασιά του, θες η κοινωνική του θέση ξεσήκωναν τα θηλυκά, και δεν τ' αρέσει το παράπονο στα γυναικεία μάτια. Πάντα όμως πρόσεχε τίποτα απ' όλα αυτά μη φτάσει ως τη γυναίκα του· το μόνο που δεν άντεξε ποτέ, αυτός που όλοι θεωρούν σκληρό σαν πέτρα, είναι της Όρσολας το δάκρυ.

Παλιά φαμίλια στο νησί οι Αλταβίλα, παλιότερη κι από αυτήν των Κλάρηδων, αφού κρατάει από τη φύτρα του τρομερού Ροβέρτου,¹ από τον γιο του δηλαδή, τον Γκυ ντε Οτεβίλ, λέξη που στα ιταλικά προφέρεται «Αλταβίλα». Λένε γι' αυτόν πως πρόδωσε τη συμφωνία του πατέρα του με τον Μιχαήλ τον Δούκα, βοηθώντας τον Αλέξιο Κομνηνό να γίνει αυτοκράτορας αντί για τον Παραπινάκη,² σύμμαχο του Ροβέρτου. Έτσι ο Κομνηνός, με το που ανέβηκε στον θρόνο, αντάμειψε τον Γκυ με τη φιλία του, μα και με δώρα σπουδαία, που πα να πει εδάφη κι αξιώματα. Ένας απ' τους γιους του έλαβε φέουδο ολόκληρο το βό-

ρειο μέρος του νησιού, απ' τον Αθέρα ως την Έρισο. Κι αν οι διάδοχοί του στη φαμίλια έδειξαν κακοδιαχείριση και η Βενετοί αργότερα ροκάνισαν σιγά σιγά το φέουδό τους, αυτοί δεν παύουν να έχουν τ' όνομά τους, το πιο σεβάσμιο μέσα στο νησί, μαζί με κάποια έκταση κοντά στο μοναστήρι του Χριστού, που οι Αλταβίλα ακόμα διαχειρίζονται τα χτήματά του.

Πώς ξεστρατίζει το μυαλό όταν το ελευθερώνεις και τρέχει μόνο του σαν άλογο ακαπίστρωτο! Και πιο πολύ τ' απόβραδα, όπως απόψε, που ο Ζένος, όρθιος στη βεράντα μπροστά στην κάμαρά του, κοιτάζει τον ορίζοντα, που όλο σκουραίνει με το πέσιμο της νύχτας. Το βράδυ φτάνει γαλήνιο και υγρό. Ύστερα από δυο σταγόνες που ξεκίνησαν να γίνουν βροχή μα το μετάνιωσαν στον δρόμο, το στεγνωμένο χώμα ξέρασε μια βράση που τρυπάει τα ρουθούνια και μουσκεύει τα πουκάμισα. Μέσασε το φθινόπωρο, λιγόστεψε η μέρα, βραδιάζει ενωρίς. Από την πύρσα του γιλέκου τραβάει το ρολόι.

«Η ώρα εφτά κι ακόμα να φανούν!»

Πέφτοντας το σκοτάδι, ο Ζένος απαιτεί να θηλυκώνει η θύρα με μάνταλο και καδινάτσο. Οι μέρες είναι πονηρές, δε θέλει την κυρά του στους δρόμους νύχτα. Φεύγουνε οι Φραντσέζοι, πάνε στον αγύριστο, όλα είναι έτοιμα για την υποδοχή των Βρετανών. Συμφωνημένα πράγματα. Εδώ και μήνες οι μυαλωμένοι αρχόντοι όλων των νησιών έκαμαν ό,τι επέρασε απ' το χέρι τους να διώξουν από τα νερά τους αυτόν τον ανεκδιήγητο με την μπομποφάνια του που θέλησε να κάμει, λέει, τα νησιά κομματί της αυτοκρατορίας του.

Ποίος; Ένας ξεβράκωτος επαρχιώτης που οι συγκυρίες –ανάθεμα τις ρεβολουτσιόνες τους– έφτασαν να τον κάμουν ιμπεράτορα. Αχούς ιμπεράτορας! Πρώτα ξεσηκώνονται και τρυγούν τα κεφάλια των βασιλιάδων σαν τσαμπιά από σταφύλι, και ύστερα καθίζουμε τους άπλυτους τους κώλους τους απάνω στους κλεμμένους θρόνους και γίνονται ιμπερατόροι.

Μέρος, λέει, της αυτοκρατορίας και τα Επτάνησα! Ποιάς αυτοκρατορίας, μωρέ λιγδιάρη; Που επήρες με το έτσι θέλω τη μισή Ευρώπη και κυβερνάς, τάχα στο όνομα της δημοκρατίας, ανθρώπους που σε μισούν; Σε ποιον τα πουλάς αυτά; Αλλά εδώ τέτοιους προβοκαδόρους δεν τους σηκώνουμε. Έχουν οι φύλακες τη γνώση, κι άμα χρειαστεί φέρνουν για την προστασία τους αυτοκρατορία αληθινή με γροθιά σίδερο. Όχι τη μία να φυτεύεις δέντρα ελευθερίας³ –λες και τους είχαμε φυλακωμένους, έτρεξαν όλοι οι ιμπετσίλοι να ρίξουνε νια χεριά χώμα σ' εκείνο το δέντρο–, και την άλλη να μου στέρνεις το μπεκροκάνατο τον Ντανζελότο⁴ να μου πει τι θα κάμω στον τόπο μου! Και μόνο αυτά; Από το κακό στο χειρότερο. Ως κι έναν τζογαδόρο της συφοράς⁵ εβάλανε να πει σ' εμάς, που κρατάμε το νησί στην παλάμη μας αιώνες τώρα, για τούτο και για κείνο! Μωρέ, ξεκουμπίδια! Δε λέω πως ήταν εύκολο. Μετά τον εγγλέζικο αποκλεισμό μουλάρωσαν εφτούνοι κι έκαμαν κόντρα μπλόκο. Τι ήταν κι αυτό με την απούλητη σταφίδα! Σκουλήκιασε, τόνοι πετάχτηκαν κι έγιναν τα γουρουνία του νησιού ίσαμε ελέφαντες. Μα κάτω δεν το βάλαμε! Πήραμε, δώσαμε, τους διώξαμε από τα χώματά μας. Κάτι λίγοι απόμειναν, που φεύγουν όπως όπως νύχτα, ξυπόλυτοι και κουρελήδες, ο κόσμος ούτε ένα μπουκούνι φωμί δεν τους ταΐζει, τέτοια έχθηρα τους έχουν ύστερα από την πείνα που τράβηξαν εξαιτίας τους. Φύγανε πια και μονάχα στους Κορφούς κρατάνε ακόμα, μα οι Βρετανοί είναι μεντζέβελιοι, σίγουρα θα τα καταφέρουν και θα τους βγάλουν απ' το κάστρο. Μας έδωσαν εγγυήσεις οι Εγγλέζοι, δε θα μας κάνουνε υποτελείς όπως οι Γάλλοι, θα είμαστε πάλι αυτόνομοι σαν τότε με τους Ρώσους. Φαίνεται πως τα πράγματα καλύτερεύουν, ο Όσβαλντ⁶ στην προκήρυξη του μιλάει καθαρά για ανεξαρτησία. Αυτό που είναι να γίνει λοιπόν ας γίνει! Να φύγουν και τα τελευταία αποβράσματα νια ώρα αρχύτερα από το νησί, να έρθουμε πάλι στα κανονικά μας!

Γι' αυτό δε θέλει ο Ζένος να βρίσκονται τούτες τις μέρες στους δρόμους άνθρωποι δικοί του. Οι Γάλλοι, με το μάτι μπλάβο από την πείνα, δεν είναι δύσκολο να επιτεθούν σε αμάξι. Βέβαια ο Διονύσης, αμαξιάς και μπράβος –μάλιστα τώρα σκέφτεται να τον διορίσει στη θέση του μακαρίτη του Γαβρίλη, το ίδιο πιστός σαν το σκυλί κι αυτός–, είναι άντρας τραχύς και ικανός, με τέτοια όμως καθάρματα ποτέ δεν ξέρεις.

Ένα μισό χαμόγελο σκάει στ' αχειλί του Ζένου Κλάρη, δείχνοντας τ' άσπρα δόντια.

Λοιπόν, αν άκουγαν τις σκέψεις μου όλοι όσοι ξέρουν την καταγωγή μου, θα μ' έλεγαν προδότη της πατρίδας μου. Όμως για ποιον λαό και ποια πατρίδα μιλάμε τώρα πια; Από τότε που πήραν οι Δυτικοί την Πόλη κι ήρθε από κει ο Φραγκίσκος κι έβαλε το θεμέλιο και τον σπόρο της φαμίλιας στο νησί, πάνε αιώνες έξι, που πα να πει άλλες εποχές, άλλοι κόσμοι, αλλιώς τα κράτη και οι διοικήσεις τους, ακόμα και τα ονόματα άλλα, ψάξε νά βρεις! Αιώνες τώρα πατρίδα μας μοναδική είναι ετούτο το νησί. Αυτό βοηθούμε και προστατεύουμε με τη θέληση του Θεού, αυτό μας γεννάει, μας ανασταίνει και μας τρέφει.

Από μακριά φτάνει ήχος βροντής και μια αστραπή σκάει πίσω από τον σκοτεινό όγκο του Αίνου.

«Οστριογάρμπι! Έρχεται καταιγίδα» μονολογεί ο Ζένος και, πάνω που κάνει να ξαναβγάλει το ρολόι του να δει την ώρα, ποδοβολητά ακούγονται και η άμαξα που φέρνει τη γυναίκα του στο σπίτι διασχίζει το γλυμμένο από τα χρόνια κατώφλι της εισόδου. Κατεβαίνοντας ο Ζένος την εσωτερική σκάλα, ακούει φωνές να φτάνουν ως απάνω – ανάκατες γυναικείες και μια κοριτσιίστικη που δεν είναι της Έλενας.

Αυτές πρέπει να είναι η γυναίκα και η κοπέλα του Γαβρίλη. Τις έφερε κιόλας η Όρσολα, κάνει τη σκέψη λίγο πριν βγει στο πόρτεγο.

ΠΟΝΑΩ ΟΛΟΚΛΗΡΟΣ, λες και μόλις έχασα σε μια μονομαχία όπου προσπάθησα επί ώρες να νικήσω, με λύσσα, με απελπισία, όπως όταν εξαρτάται η ίδια σου η ζωή από μια νίκη, όταν ξέρεις πως, μόλις κουραστείς και βρει ο αντίπαλος την ευκαιρία, θα σου τη φέρει την ανάστροφη και θα σε κόψει με το βαρύ σπαθί στα δυο. Έτσι κόπηκα σήμερα, στα δυο, την ώρα που σφάλισα τα μάτια σου κι έπεσα απαρηγόρητος πάνω στο αγαπημένο σώμα. Τι άλλωστε μπορεί να με μαγέψει πια; Για μένα ο κόσμος χάθηκε, κι ας ήξερα εδώ και μήνες πως φεύγεις λίγο λίγο, απ' όταν έχασες τα λογικά σου και θέλησες τόσες φορές να βάλεις τέλος στη ζωή σου.

Πάσχισα να σε κρύψω, να σε φυλάξω από τον θάνατο. Άφησα πίσω μου τα χτήματα, τα ζώα, τις συναλλαγές κι όλες τις εργασίες που με κρατούσαν μακριά σου. Ήθελα να μη μένεις μόνη, εσύ κι ο εαυτός σου δεν τα πηγαίνατε καλά τον τελευταίο καιρό. Λούφαζαν οι ενοχές μες στην ψυχή σου, μα ύστερα από τον θάνατο του κοριτσιού ξεπήδησαν και σ' έπιασαν απ' τον λαιμό, σε έπνιξαν:

«Να, όπως το είπε στο όνειρο η μάνα μου, όταν με καταράστηκε για το ανόμημά μου, δε θα μπορέσω θηλυκό παιδί να μεγαλώσω· όμως το θηλυκό παιδί είναι για τη μάνα, ξενώ-

νει το αρσενικό και φεύγει, ακολουθεί πατήματα αντρικά, κληρονομεί περιουσίες, κάνει τον κύρη του να καμαρώνει ή να ντρέπεται, αλλά της μάνας η ευλογία είναι η κόρη. Το αρσενικό το γέννησα, το ανάστησα, δε θα χαρώ όμως ποτέ κορίτσι, ούτε καμιά γυναίκα της φαμίλιας μας, κι αιτία γι' αυτό είμαι εγώ η ίδια που, για χάρη του έρωτα, στέρησα τη ζωή απ' τον κύρη μου!».

Με κοιτάζεις παράξενα όποτε σε κυρίευε το παραλήρημα, σαν να μη με αναγνώριζες, σαν να μην ήθελες να με αναγνωρίσεις. Άπλωνα το χέρι να πιάσω το δικό σου –τάχα δεν καταλάβαινα την άρνησή σου αυτή–, δεν έφερνες αντίρρηση, μόνο ένιωθα τα δάχτυλά σου να σπαρταράνε μέσα στην παλάμη μου. Πάσχιζα να είμαι διαρκώς κοντά σου, να μη βρεθείς μονάχη και κάνεις καμιάν αποκοτιά.

Λίγο, καμιά ώρα, έλειψα! Ήταν εκείνο το καράβι που έπρεπε να φορτωθεί κι έτυχε ο Άτζουλος να σπάσει το ποδάρι του, «Στείλε κάποιον, αφέντη», σέρνοντας έφτασε ο επιστάτης, «τρέξε να προλάβουμε τη φόρτωση μη μείνει η ούβα και ανάφει, έπεσα από το ζώο, τσάκισα το ποδάρι μου». Χάραμα, και ποιον νά βρω; Έφυγα για το πόρτο τρέχοντας, αφού τον άφησα στην περιποίηση της Κερασώς – κι εσένα αυτή σε γιατροπόρευε, σπουδαία μαμή και γιάτρισσα, δεν μπόρεσε να σώσει το παιδί, εσένα όμως σε φρόντιζε καλά κάθε που σου έμπαινε η ιδέα να τερματίσεις τη ζωή σου. Σου είχε δώσει ο μέντικος αποβραδής δυο κουταλάκια λάβδανο, κι έμεινα ήσυχος πως θα σε βρω όπως σ' άφησα, μέσα σε ύπνο ακύμαντο, βαθύ.

Από μικρός ζώστηκα το σπαθί και ρίχτηκα σε μάχες –γκιόστρες, ντουέλα, πόλεμο φονικό με λαβωμένους, πτώματα κι αίμα ποτάμι–, όμως εκείνο που αντίκρισα γυρνώντας από το λιμάνι δεν πρόκειται να το ξεχάσω ώσπου να κλείσω τα μάτια μου για νά 'ρθω να σε βρω. Πότε ξύπνησες άραγε, πού βρήκες δύναμη εσύ, ένα κλαρί, κι έσυρες το ερμάρι κάτω από κει όπου γωνιάζει το δοκάρι, και πότε πρόλαβες να κόψεις τα σε-

ντόνια σε λουρίδες και να τις σφιχτοδέσεις μεταξύ τους; Άτιμο το μετάξι, δεν πιάνεται εύκολα για να μπορέσεις να το κάμεις κόμπο, γλιστράει σαν φίδι, όμως, άμα πιαστεί καλά, έρχονται και σφηνώνουν οι δυο άκριες και τα κομματάκια του πανιού φτιάχνουν σκοινί γερό σαν την μπαρούμα. Δε σ' άκουσε κανείς; Θηρίο έγινα με όλους, είπα πως θα τους διώξω από το σπίτι, τα μούτρα τους να μην τα ματαδώ. Τι φταίνει όμως κι αυτοί; Αφροσιωμένοι στις δουλειές τους, πρωινιάτικα, άλλος εδώ, άλλος εκεί, πώς να σε πάρουν είδηση;

Πέρασα από το μαγειρείο επιστρέφοντας, «Κοιμάται ακόμα η κυρά σου;» ρώτησα τη Φλώρια – ετοιμάζε ένα ζεστό για σένα την ώρα εκείνη. Είχα μια έγνοια, κάτι μ' έτρωγε, ανέβηκα τα σκαλοπάτια δύο δύο. Τράβηξα την κουρτίνα απαλά, έσκασε ο ήλιος απ' το παράθυρο της κάμαρας κι έγλειψε τη λιθοδεσιά του τοίχου. Μια δυο στιγμές έμεινα άπραγος, αδυνατούσε το μυαλό μου να πιστέψει αυτό που έβλεπαν τα μάτια μου, λίγα λεπτά όσο να εννοήσω, κι ύστερα μια ζαλάδα έτσι που, αν δεν πιανόμουν απ' το βαρύ βελούδο της κουρτίνας, μπορεί και να έπεφτα στο πάτωμα λιπόθυμος σαν χαϊδεμένη κοπελούδα.

Εδώ, πάνω στο ερμάρι, είχες στηρίξει το σκαμνί, αγαπημένη, το άθλιο αυτό σκαμνί που πάντα σκόνταφτα απάνω του κι όλο έλεγα να το πετάξω! Ανέβηκες, πέρασες το σεντόνι στον λαιμό σου, κλότσησες το σκαμνί κι έμεινες κρεμασμένη απ' το δοκάρι σαν το νεοσφαγμένο ζώο που περιμένει να το πάρει ο γδάρτης. Τρελός, βιάστηκα να σε κατεβάσω –ήσουν ζεστή ακόμα–, να σε ξαπλώσω στο κρεβάτι, να δω αν έχει χτύπο η φλέβα σου... Του κάκου!

Σηκώνεται ο Φραγκίσκος και πλησιάζει στο παράθυρο. Πίσω από το λεπτοδουλεμένο καφασωτό, το φως μπαίνει αχνά στην κάμαρη, τα έπιπλα, από όγκοι σκοτεινοί, παίρνουν σιγά σιγά το σχήμα τους.

Μάης, όμως κατά το χάραμα πέφτει δροσιά και η υγρασία τρυπάει κόκαλα. Άυπνος όλο το βράδυ, τρέμει από το κρύο. Τραβάει απ' το κρεβάτι το πουπουλένιο πάπλωμα, τυλίγεται ολόκληρος και μένει κρεμασμένος στο παράθυρο, μετρώντας μία μία τις σπιθαμές που παίρνει η μέρα όσο ανεβαίνει στο στερέωμα.

Και τι δεν έκανε για να κρατήσει την Ελένη ζωντανή! Μήνες που ο πυρετός την έλιωνε, που μίκραινε το σώμα της –αυτό το υπέροχο ψηλόλιγνο κορμί που τον εμάγεψε στο πρώτο κοίταγμα–, μήνες ολόκληρους έκανε δυνατά τα αδύνατα να μην τη χάσει. Έφερε τους καλύτερους γιατρούς απ' το νησί, έναν σπουδαίο μέντικο απ' τους Κορφούς κι έναν ακόμα από τη Βενετιά – ο καπετάνιος που πήγε να τον φέρει πληρώθηκε αδρά, με το πουγκί που έλαβε ξεκίνησε να χιτίζει σπίτι. Ως κι έναν γέροντα σοφό από τον Χάνδακα έστειλε κι έφεραν, κάποιος καλόγερος του μίλησε γι' αυτόν. Είπε κι εκείνος ό,τι οι προηγούμενοι:

«Δε θέλει άλλο να ζήσει η κυρά, δεν έχει αρρώστια του κορμιού, μόνο έσπασε η καρδιά της από πόνο».

Έχασε το παιδί μισογκαστριά –τρεις μήνες έμεναν ακόμα από τη γέννα–, το αίμα έτρεχε από πάνω της νερό, μαμή και μέντικος τα χρειάστηκαν, σήκωσαν τα χέρια τους ψηλά. Τη νύχτα το αίμα κόπηκε μαχαίρι κι αναθάρρησαν.

«Αν ένα μερόνυχτο δε ματώσει άλλο, θα γλιτώσει» είπαν οι γνώστες.

Έπεσε στα γόνατα ο Φραγκίσκος να προσκυνήσει τη Μαντόνα. Από παιδί είχε να κάνει προσευχή.

Άντεξε κι έζησε η Ελένη, μα ύστερα απ' αυτό πήρε την κάτω βόλτα. Το ρόδινό της χρώμα, το υπέροχο, δεν ξαναφάνηκε στα μάγουλά της. Θάμπωσαν ως και τα μαλλιά της, σαν να έχασαν τη μαύρη λάμψη του έβενου που ο Φραγκίσκος ερωτεύτηκε με το που την αντίκρισε, κρεμασμένη στο παράθυρο του αρχοντικού της, εκείνο το πρωινό του 1203 στην Κωνσταντινούπολη.

Ήταν τότε που οι κεφαλές της εκστρατείας πήραν απόφαση να ξεκαθαρίσουν τα πράγματα επιτέλους: Πόσο θα περιμέναμε ακόμα τις καθυστερημένες υποσχέσεις του Αλέξιου; Φαινόταν πως δεν είχε διάθεση να τους πληρώσει όσα τους έταξε για τη βοήθεια να ξαναβάλουν τον πατέρα του στον θρόνο. Οι στρατιώτες του Χριστού έχασαν την υπομονή τους κι ήθελαν πια να ακούσουν τον ίδιο τον Ισαάκιο να βεβαιώνει τις συμφωνίες που ο γιος του είχε υπογράψει.

Τέσσερις βαρόνοι η αποστολή μαζί με τη συνοδεία τους. Ανάμεσά τους ο Ματθίας του Μονμορανσύ με τον λίζιό του Νικολά ντε Μπουργκ. Ο Φραγκίσκος είχε κερδίσει την εκτίμηση του Νικολά σ' ένα ντουέλο λίγα χρόνια πριν, έξω από την Αμιένη, την πόλη όπου γεννήθηκε, κι όταν ξεκίνησε η Σταυροφορία έγινε ακόλουθός του. Μαθαίνοντας ο Νικολά την οικογενειακή του ιστορία, έδειξε κατανόηση κι είπε πως θα τον έχει σαν παιδί του, μιας κι ήταν τόσο αγνοημένος από το ίδιο του το αίμα. Είχε ήδη δύο γιους μεγαλωμένους ο πατέρας του, τον Αλεώμ και τον Ροβέρτο –ήταν κι αυτοί στην εκστρατεία–, δυο γιους που δε δέχτηκαν ποτέ πως και ο Φραγκίσκος είναι ένας Κλαρί· μόνο η δικιά τους μάνα ήταν σύζυγος λεγκιτίμα του πατέρα τους, έλεγαν, η μάνα του μικρού μια χωρική, μια ανύπαρκτη. Βέβαια ο πατέρας, έστω και αργά, προσπάθησε να επιβάλει σαν γιο του τον Φραγκίσκο, όμως οι δυο μεγάλοι ποτέ δεν έστερεξαν στην ύπαρξή του. Κι όχι μονάχα δε θέλησαν ν' ακούσουν ότι υπάρχει ένας μικρότερος Κλαρί, αλλά του στέρησαν και το παραμικρό μονέδο που δικαιούνταν. Δε θέλησε να εμπλακεί ο Φραγκίσκος, είπε πως είναι δηλητήριο τέτοιες σχέσεις και τους απέφυγε, ποτέ δε σκέφτηκε να διεκδικήσει τίποτα από την πατρική περιουσία, όχι μεγάλη, μάλλον μικρή, από αυτές που φέρνουν στους κληρονόμους μόνο μνησικαχία και γκρίνια, ένας απλός ιππότης ο γεννήτοράς τους. Οι δυο μεγάλοι, ακόμα και στην εκστρατεία, ποτέ δεν τον πλησίασαν, ποτέ δεν του είπαν μια κουβέντα, κυρίως ο Αλεώμ,

που, αν και ιερέας, άνθρωπος του Θεού, περιφρονούσε επιδεικτικά εκείνο το μπαστάρδι που ο πατέρας τους, δυο μήνες πριν πεθάνει, έφερε και σύστησε σαν γιο στη νόμιμη φαμίλια, ταρακουνώντας τη συθέμελα όπως σεισμός.

Ότε κι αυτός έκανε βήμα προς εκείνους, είπε πως δεν υπάρχουν. Παρ' όλα αυτά, μαθαίνοντας το κατόρθωμα του Αλεώμ, καμάρωσε λιγάκι ο Φραγκίσκος. Ήταν όταν τα πράγματα έφτασαν πια στο απροχώρητο με τους Ρωμιούς, τόσον καιρό δεν έπαιναν να βαυκαλίζονται με υποσχέσεις τον ιερό στρατό, κι έτσι οι κεφαλές των Δυτικών πήραν απόφαση να τους πολιορκήσουν. Από τους πρώτους που μπήκαν στη Βασιλεύουσα ήταν ο Αλεώμ, ακόλουθος του Πέτρου της Αμιένης, του αφέντη τους.

Όμως εκείνο το πρωινό του Ιουλίου, καμαρωτός πάνω στο άλογό του δίπλα στον Νικολά ντε Μπουργκ, ανάμεσα στους μεγαλόσχημους των σταυροφόρων που αποτελούσαν την πρεσβεία στον Ισαάκιο, τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου, πατέρα του επίορκου Αλέξιου, του πρίγκιπα που τόσα υποσχέθηκε για να ονομαστεί και πάλι πρίγκιπας και ξέχασε τις υποσχέσεις του, το πρωινό εκείνο ο Φραγκίσκος, δίπλα σ' αυτούς που έρχονταν όλοι μ' ένα χαράκι βαθύ ανάμεσα στα φρύδια, δείγμα θυμού, κούρασης κι αγανάκτησης, άσκεπος με το κράνος περασμένο κάτω από τη μασχάλη και τα μαλλιά να ανεμίζουνε ολόξανθα στο ελαφρύ αεράκι, κοιτάζοντας τα αρχοντικά δεξιά κι αριστερά, με τα παράθυρα ανοιχτά και τα κεφάλια των αρχόντων στραμμένα με υπεροψία απέναντι στη στρατιωτική ομάδα που βάδιζε προς το παλάτι, εκείνη τη στιγμή ο Φραγκίσκος δε φανταζόταν το ζοφερό μέλλον της πόλης που όμοιά της δεν είχαν αντικρίσει αυτός και οι σύντροφοί του ως τότε. Πίσω από τα ψηλά παράθυρα, ακουμπισμένες στα περβάζια, χάζευαν οι αρχοντοκυράδες την επίσημη αποστολή, φορώντας στο κεφάλι κάτι περίτεχνες περούκες σε χρώμα χρυσαφί, λευκό και ασμένιο, θυμίζοντας πουλιά με πλουμιστές φτερούγες. Αργά βάδιζε η

πομπή, ο κόσμος πλήθαινε όσο πλησίαζαν στο παλάτι, κι εκεί, στο μεσαίο παράθυρο ενός τρίπατου αρχοντικού, είδε μια οπτασία ο Φραγκίσκος και λιγώθηκε. Δεν είχε στα μαλλιά φευτική κόμμωση, μα μια χοντρή, ολόμαυρη πλεξίδα έπεφτε στον δεξή της ώμο κι ένα λεπτό, λευκό διχτάκι κάλυπτε το κεφάλι ως τ' αυτιά, απ' όπου κρέμονταν δυο σκουλαρίκια που άστραφταν στον ήλιο. Θαμπώθηκε ο Φραγκίσκος, ασυναίσθητα συγκράτησε τα γέμια του αλόγου, κινδύνεψε να μείνει πίσω, ο Νικολά του έριξε βλέμμα αυστηρό. Συνήλθε. Το άλογο τριπόδισε και κάλυψε τα μέτρα που είχε χάσει, μα ο νεαρός δεν άντεξε κι έστρεψε το κεφάλι, λίγο, όσο να δει αν η κοπέλα ήταν ακόμα στο παράθυρο. Ήταν ακόμα εκεί κι είχε το βλέμμα της ακουμπισμένο στα μαλλιά του.

Τίποτα δεν έγινε, ούτε τότε ούτε αργότερα. Χειρίστηκαν τα πράγματα με λάθος τρόπο οι Ρωμιοί, έταζαν και ξέταζαν, έπεφταν σε αντιφάσεις, έπεφταν και σε ίντριγκες που δαιμόνιζαν τον δόγη και τους αρχηγούς. Η υπομονή στο στρατόπεδο του Χριστού λιγότευε μέρα τη μέρα. Ο τελευταίος σφετεριστής του θρόνου πήρε όλες τις συμφωνίες πίσω, αφήνοντας ολόκληρη εκστρατεία στο έλεος του Θεού. Αλλά ο Κύριος, ξέροντας ποιος τον υπηρετεί αληθινά, προσέφερε τη νίκη σ' εκείνους που την άξιζαν.

Απρίλη μπήκανε στην Πόλη οι Δυτικοί, φέρνοντας μαζί τους το τέλος του κόσμου.

Δε θέλει να θυμάται εκείνες τις μέρες, πασχίζει τόσα χρόνια να τις σβήσει από τη μνήμη του, και μόνο σαν εφιάλτης έρχονται στον ύπνο του κάθε που μια αγωνία ή ένα βάσανο τον τρώει, νύχτες όπως αυτή που μόλις πέρασε, που ο εφιάλτης ήρθε μπροστά του ζωντανός· δεν μπόρεσε να κλείσει ούτε για μια στιγμή τα μάτια. Η Ελένη στο κιβούρι της, κρύα και άψυχη, κι αυτός να θέλει να τρέξει, να σπρώξει τη βαριά πόρτα του τάφου, να μπει και να ξαπλώσει δίπλα της, να τη ξεστάνει, να της

φυσήξει την ανάσα του στα χείλη, να της θυμίσει όλα όσα πέρασαν –πόσα αλήθεια!– και να της πει να σηκωθεί επιτέλους, να πάρει αυτό το βάρος απ' το στέρνο του, να σταματήσει αυτό το αστείο το μακάβριο, πως τάχα πέθανε και χάθηκε για πάντα. Αυτή η τόσο θαρραλέα, τόσο αποφασισμένη κάποτε, εξάσια δυνατή κι αξιοθαύμαστη! Και μόνο που άντεξε εκείνες τις στιγμές, αυτό αρκεί για να την πεις ατρόμητη. Πώς τόλμησε, κορίτσι δεκαοχτάχρονο, πώς μπόρεσε και χτύπησε τον ίδιο της τον κύρη, πώς όπλισε ο έρωτας το χέρι της κι έκανε τέτοια πράξη; Πράξη που αργότερα έγινε ενοχή και την αρρώστησε. Έως την ώρα του θανάτου της η ανομία αυτή βρόχος γύρω από τον λαιμό της, ως τη στιγμή που έδωσε στ' αλήθεια μια φούρκα στο μαδέρι και κρεμάστηκε! Ποτέ δεν μπόρεσε η Ελένη ν' αποτινάξει αυτό το φονικό απ' την ψυχή της. Δώδεκα χρόνια που έζησαν μαζί, φορτωμένη αυτό το βάρος επορευτήκε. Πέρασαν κι όμορφες στιγμές, ο έρωτάς τους ήταν δώρο θείο και για τους δυο, τους χάρισε τον γιο τους τον Ευγένιο, ενώ η ζωή τούς πρόσφερε απλόχερα μεγάλο βιος και όνομα τρανό ανάμεσα στους άρχοντες, παλιούς και νέους, στο νησί.

Δεν είχε κλείσει καλά καλά τα είκοσί του χρόνια ο Φραγκίσκος, φτωχός ιππότης, καιρό πριν ξεκινήσει με τους ιερούς πολεμιστές να τιμωρήσει τους απίστους, και γύριζε εδώ κι εκεί βάζοντας το σπαθί του στη δούλεψη όποιου άρχοντα το είχε ανάγκη. Έτσι έτυχε και πέρασε απ' την αυλή των Παλατινών, κι ένα φεγγάρι υπηρέτησε στο στράτευμα του Μάγιου Ορσίνι, λίγον καιρό πριν πάρει εκείνος τα Ιόνια νησιά απ' τον Μαργαριτώνη. Είχε εκτιμήσει τον Φραγκίσκο ο Μάγιος και του είχε πει πως, αν σταθεί ανάγκη, να πάει να τον βρει όπου κι αν είναι. Τότε λοιπόν, χρόνια μετά, τη μέρα που άφηνε την Πόλη λεηλατημένη πίσω του, και με το χέρι της Ελένης ένα μικρό κουβάρι μέσα στο δικό του, στο πλοίο που τους έπαιρνε μακριά από την κόλαση, αναλογίστηκε πού θα μπορούσε να καταφύγει να στήσει

νέα ζωή. Δεν είχε περιουσία να τον περιμένει στην Αμιένη, ποτέ τα αδέρφια του δε θα τον δέχονταν, κι έκανε χίλιες σκέψεις, ώσπου, ακούγοντας τους Βενετσιάνους να λένε πως ο Ορσίνι είναι πια αυθέντης Κεφαλονιάς και Τζάντε, θυμήθηκε τα λόγια του και πήρε την απόφαση να πάει να τον βρει.

Απ' τον προστάτη του έλαβε τίτλο και χτήματα ο Φραγκίσκος, μα ήταν κι άξιος στη δούλεψη της γης. Έβαλε αμπέλια που δώσανε ούβα καλή και υπέροχο κρασί, τα εμπορεύτηκε, πλούτισε γρήγορα. Έχτισε μέσα στον κάμπο, κοντά στη θάλασσα, κάστρο τρανό με πολεμίστρες στην κάθε του γωνιά, όπως θυμόταν να είναι τα δυναμάρια της πατρίδας του, και την κοντέα των Κλάρηδων πάνω στην πύλη – ένα σπαθί και μια γραφίδα αγκαλιασμένα, που ένωναν τον πόλεμο με τη γραφή, τις κύριες ασχολίες της φαμίλιας που από χρόνια μόνο πολεμιστές και κληρικούς γεννούσε. Και θα ήταν σίγουρα ένας ευτυχημένος άνθρωπος αν η γυναίκα του δεν είχε αυτή την έγνοια να την τρώει. Παρ' όλα αυτά δεν έχανε το θάρρος του, ο γιος του ήταν υγιής κι έδειχνε πως επάξια θα έφερε κι αυτός, σαν τον πατέρα του, το όνομα των Κλάρηδων, κι όλο έλπιζε ο Φραγκίσκος πως η Ελένη κάποτε θα λησμονήσει και θα γαληνέψει. Να όμως που εκείνη η γκαστριά έφερε τη χαριστική βολή. «Δεν ήταν, φαίνεται, γραφτό να γεννηθεί, αγαπημένη! Τόσα παιδιά πεθαίνουν, θα κάνουμε άλλο, σύντομα». Δεν άκουγε τις παρηγόριες του. Άρχισε ύστερα απ' αυτό να βλέπει εφιάλτες, να κλαίει στον ύπνο της και να βογκάει ολονυχτίς. Τη μάνα της όλο έλεγε πως βλέπει, να στέκεται σαν τιμωρός και να σκορπάει κατάρες, να λέει για μια φαμίλια δίχως κόρες, μονάχα γιους, μέχρι το τέλος, το άδοξο! Πολύ θέλουν τα λογικά για να λυγίσουν;

Σε είδα μερικές φορές ακόμα μέχρι να πρωτοσυναντηθούμε. Όσο κρατούσαν οι διαπραγματεύσεις με τον Ισαάκιο, έμπαινα συχνά στην Πόλη, όπως πολλοί απ' το στρατόπεδο που λαχταρούσαν μια περιπλάνηση στους δρόμους, να δουν τις

εκκλησιές από κοντά και τα παλάτια, να τριγυρίσουν μαγεμένοι στα λουσάτα φόρα της. Εγώ δεν είχα μάτια για τίποτα και για κανέναν. Μόνο γύρω απ' το σπίτι σου τριγύριναγα, γνωρίζοντας τη δυσκολία να σε δω, και πιο πολύ τη δυσκολία να σου μιλήσω. Πού νά βρω το κουράγιο να πλησιάσω και να σου πω όσα είχα νιώσει; Να μάθω το όνομά σου έστω! Αυτό τουλάχιστον το έμαθα νωρίς, βρέθηκε εκείνη η δούλα σου που με λυπήθηκε έτσι στημένο έξω από το σπίτι και στις απανωτές μου ερωτήσεις μού το είπε επιτέλους. Ελένη. Το πιο ωραίο όνομα που άκουσα ποτέ!

Η τύχη όμως βάλθηκε να μου αποδείξει πως ο έρωτας μπορεί να κατορθώσει τα ακατόρθωτα, κι ένα πρωί, επιτέλους, μικρό φορείο πέρασε την πύλη του σπιτιού σου, μπροστά φρουρός, πίσω φρουρός, και η επιβάτης κρυμμένη σε μετάξια. Εγώ όμως ήξερα ποια ήταν μέσα, και με τα μάτια καρφωμένα στις κουρτίνες περίμενα μια κίνηση που, ω του θαύματος, δεν άργησε να έρθει! Το ύφασμα τραβήχτηκε μια στάλα, όσο να ξεμυτίσει για λίγα δευτερόλεπτα το ωραίο σου πρόσωπο. Ένιωσα πως μου χαμογέλασες κι έπαψα ν' ανασαίνω. Δέχτηκα σαν υπόσχεση τη στάση σου αυτή και βάλθηκα να σκέφτομαι πώς θα σε πλησιάσω. Αλίμονο, αγαπημένη, δεν ήταν το πλησίασμά μας όπως το φανταστήκαμε, μας πρόλαβαν τα γεγονότα.

Είχαμε κουραστεί, Ελένη! Δυο χρόνια ολόκληρα ζούσαμε τη ζωή του στρατοπέδου, σκληρή, αβέβαιη, δύσκολα βρίσκαμε τροφές, δεν είναι εύκολο να πλιατσικολογείς διαρκώς, ούτε κι ευχάριστο είναι, ας λένε κάποιοι πως την είχαμε στο αίμα μας τη βία, κι εμείς άνθρωποι όπως όλοι, τι θαρρείς; Πείνα, δίψα, ανάγκες καθημερινές, τα ρούχα ήρθαν και κόλλησαν στο δέρμα μας, ζέστες και κρύα ροκάνιζαν τα κόκαλα, σκοτίζανε τη σκέψη μας. Βουλιάζαμε.

Φτωχοί στο σύνολό μας, εκτός απ' τους αφέντες μας, που

όμως κι αυτοί φτωχοί έμοιαζαν μπροστά σας. Με το που διώξαμε από τη Βασιλεύουσα τον σφετεριστή του θρόνου και φέραμε τον Ισαάκιο, γνωρίσαμε αυτό το κόσμημα της γης, κι ύστερα πια για μας πήρε άλλο νόημα η ζωή. Ποτέ δε φανταστήκαμε πως η υφήλιος κρύβει κάπου, σ' ένα σημείο της, μια τέτοια πόλη! Πλήθος ανθρώπων, πλήθος παλατιών, πλήθος ναών, υπέροχων, απερίγραπτων, μεγαλόπρεπων. Σπίτια, ρούχα, άμαξες, έπιπλα, έργα τέχνης, εικόνες, όλα πολύτιμα, λεπτοφτιαγμένα, χρυσοπλασμένα. Περιδιαβαίναμε τους δρόμους με το στόμα ανοιχτό, ζούσαμε σε μια χίμαιρα, ως τη στιγμή εκείνη πιστεύαμε τον παράδεισο κάπου στον ουρανό και, συναντώντας τον στη γη, χάσαμε το μυαλό μας!

Όσπου οι πόρτες του παράδεισου έκλεισαν για μας, νέος σφετεριστής πήρε τον θρόνο, χειρότερος αυτός και αποφασισμένος να μη μας ξαναδεί μπροστά του. Πώς όμως να ξεχάσουμε όλα όσα ζήσαμε τους λίγους αυτούς μήνες στην πόλη αυτή; Όσο θαυμάσιο κι αν είναι κάτι, όταν το αγνοείς, για σένα δεν υπάρχει, μα, μόλις το γνωρίσεις και το χάσεις ύστερα, ζεις πάντα με την ελπίδα να το ξαναδείς κι ίσως –γιατί όχι;– να το αποκτήσεις, γιατί έχεις θυμώσει που το κατέχει άλλος, κάποιος που όποτε θελήσει κλείνει τις πόρτες αφήνοντας σε φτωχότερο από πριν και ξεκομμένο απ' όσα θαύμασες και ονειρεύτηκες. Ο πόλεμός μας με τον Μούρτζουφλο δεν ήταν πια για να αποκαταστήσουμε την τάξη των πραγμάτων, ήταν για να μπορέσουμε επιτέλους να κάνουμε δική μας εκείνη τη θεσπέσια πόλη.

Δυο χρόνια ολόκληρα έπαιζαν οι Ρωμιοί μαζί μας, πατούσαν όρκους και υποσχέσεις, άλλαζαν γνώμη, ξεχνούσαν τον λόγο της ίδιας της τιμής τους, πάψαμε πια να τους πιστεύουμε. Πώς άλλωστε να εμπιστευτείς ανθρώπους που τόσο ανάλαφρα μετέβαλλαν τη στάση τους απέναντι σ' έναν δικό τους, πώς να στηριχτείς σε λόγια αυτοκρατόρων που σήμερα είναι στον θρόνο κι αύριο στη φυλακή, σε λόγια ευγενών

που τώρα προσκυνούν κι αύριο τυφλώνουν τον ηγέτη τους; Δεν τους αξίζει τέτοια πόλη αρχίσαμε να ψιθυρίζουμε όλοι, δεν τους αξίζει είπαμε ξεκάθαρα ύστερα από τη δολοφονία του πρίγκιπα Αλέξιου, δεν τους αξίζει φωνάξαμε πια όταν ξεκίνησε η πολιορκία. Ήμασταν όλοι σίγουροι πως πράττουμε το δίκαιο.

Ολόκληρη η δύναμή μας συγκεντρωμένη στα πιο αδύνατα σημεία των τειχών. Ο εχθρός έδειξε πως θα αντισταθεί, μα σύντομα, σε λίγες μέρες, έφτασε η ώρα –το ξέρω, αγαπημένη μου, για σένα η χειρότερη του βίου σου, όμως για μας η λύτρωση–, έφτασε η ώρα που μπήκαμε στην Πόλη. Η περηφάνια μ' έπνιξε που ο αδερφός μου ο Αλεώμ πέρασε πρώτος από ένα μικρό άνοιγμα στα τείχη, απ' όπου μια ομάδα μπόρεσε και τρύπωσε, ο Αλεώμ μπροστά –πόσο καμάρωσα, κι ας μη με αναγνώριζε για αίμα του– και δίπλα του ο Πέτρος του Μπρασιέ, αυτός ο γίγαντας, ο άρχοντας του τόπου μου, με το περίτεχνο το κράνος που έλαμπε από μακριά – σχεδιασμένα πάνω του τα τείχη της Αμιένης! Διαταγή των αρχηγών να μπούμε σαν στρατός κι όχι όπως μπουλούκι πεινασμένων, όμως ο πόλεμος είναι θηρίο, η νίκη σαν κρασί που το μεθάει, κι ο πλούτος είναι για όλους πειρασμός! Υπάρχει άνθρωπος που δε θα γλείφει μέλι που κόλλησε στα δάχτυλά του;

Συχώρα με, άγγελέ μου, κι εγώ μ' αυτούς ξεκίνησα, κι εγώ ίσως να άπλωνα άτσαλα το χέρι και ν' άρπαζα και να 'κρυβα στον κόρφο μου κοσμήματα, διαμαντικά, χρυσάφια, μπορεί και να χτυπούσα αυτόν που θα μ' εμπόδιζε. Όμως εκείνες τις στιγμές εγώ σκεφτόμουν πώς θα βρεθώ πιο γρήγορα στο σπίτι σου, να κατορθώσω να σε πάρω, να σε γλιτώσω από την κόλαση. Κόλαση, ναι! Γρήγορα ο παράδεισος μεταμορφώνεται σε κόλαση στα χέρια ανθρώπων λιμασμένων που κουβαλάν σπαθί!

Δε θέλω να θυμάμαι τι είδανε τα μάτια μου, μα τώρα εδώ μέσα, κρατώντας το χεράκι σου το παγωμένο από τον θά-

νατο, νιώθοντας πως κι εγώ αργά ή γρήγορα θα έρθω να σε βρω, βλέπω να ξετυλίγεται η ζωή μας σαν κορδέλα, σαν τη μεταξωτή εκείνη που έδενες στις πλεξούδες σου, κι όταν την έλυνες κυλούσε κι έπεφτε άψυχη στο πάτωμα, έχοντας χάσει τη θερμότητα των μαλλιών σου.

Το μακελειό ξεκίνησε αμέσως, και όπλο του, καλά ακονισμένο, ήταν η εκδίκηση, η αίσθηση της τιμωρίας των προδοτών, η βεβαιότητα πως το σωστό είναι αυτό. Έτρεξα με όλες τις δυνάμεις μου, φτερά έβγαλαν τα πόδια μου, να φτάσω ως το σπίτι σου, να προστατεύσω ό,τι αγαπούσες, ό,τι θα αναγκαζόσουν να αφήσεις στο έλεος ανελέητων τεράτων.

Φτάσαμε αργά εγώ και δύο σύντροφοι που με ακολούθησαν γνωρίζοντας την αγωνία μου για σένα. Απ' τα παράθυρα του αρχοντικού σου κάποιοι εκσφενδόνιζαν ρούχα χρυσοραμμένα, σκευή ολάργυρα, έπιπλα σεντεφένια και ό,τι άλλο στολίξει την καθημερινή ζωή ανθρώπων ευγενών, με τρόπους και καλές συνήθειες. Δεν ήξεραν οι δικοί μας απ' αυτά, ακόμα και οι μεγαλόρχοντες ζούσαν σε πύργους με γυμνά πατώματα, τοίχους υγρούς και παγωμένους και οροφές στρωμένες με λίγδα και καπνιά. Αραγε σαν το δικό σου πόσα αρχοντικά ξηλώθηκαν και ρίχτηκαν σε δρόμους και αυλές; Δεν πρόσεξα, δεν είχα μάτια για κανέναν και για τίποτα, μονάχα εσένα έψαχνα να βρω. Ορθάνοιχτη η μεγάλη πόρτα του σπιτιού σου και οι ιεροί πολεμιστές αλλόφρονες να σπάνε, να σκίζουν, να σπαθίζουν ξύλα, πανιά, ανθρώπινα κορμιά, κουρτίνες τυλιγμένες στις κοφτερές τους λάμες, στους στιβαρούς τους ώμους κρεμασμένα τα χαλιά, στα δυνατά τους χέρια περασμένα καντηλέρια, κούπες χρυσές· τα περιδέραια σε χοντρούς λαιμούς και στήθια μαλλιάρια θα έδειχναν αστεία αν δεν υπήρχε το αίμα γύρω μου, τόσο που γλίστραγαν τα πόδια μου, μια δυο φορές πήγα να σωριαστώ στο πάτωμα. Φοβήθηκα για τα καλά, «Ελένη!» φώναξα το όνομά σου, μα η φωνή μου δεν ακούστηκε μέσα σ' εκείνη την οχλοβοή, έβαλα όση δύναμη εί-

χα, «Ελένη!» ούρλιαξα, μα πάλι δεν απάντησες. Τρέχοντας, ανέβηκα τα σκαλοπάτια για τις κάμαρες, δεν ήξερα πού να σε βρω, άνοιξα πόρτες, τράβηξα παραπετάσματα, όσα υπήρχαν, τα υπόλοιπα ξηλωμένα από τη θέση τους, ήδη τυλιγμένο το βελούδο, να φορτωθεί στα ζώα που περίμεναν στην μπροστινή αυλή.

Άκουσα τις κραυγές σου απ' τη μεγάλη κάμαρα μπροστά μου, μπήκα και είδα δύο να σε κρατούν, κι εκείνο τον ηλίθιο τον Ρισάρ –τον ήξερα καλά, στη Ζάρα πολεμήσαμε μαζί– να προσπαθεί να σου σηκώσει τα φορέματα. Ποτέ δεν πίστεψα πως θα μπορούσα να σκοτώσω με τέτοια λύσσα άνθρωπο, με τόσο μίσος ακόμα και άπιστο δε θα χτυπούσα. Κύλησε το κεφάλι του στο δάπεδο, σαν τόπι αντήχησε στα ξύλα, κι εγώ ακόμα τον χτυπούσα, το αίμα πετιόταν και με τύφλωνε, τυφλός χτυπούσα γύρω μου, ήρθε η σειρά των άλλων δυο, που έκπληκτοι έβλεπαν συμπολεμιστή δικό τους να στρέφει όπλο εναντίον τους. Τον έναν τον πετσόκοψα, έσερνε χέρι, πόδι, ώσπου του πήρα το κεφάλι κι αυτουνού, ο άλλος ξέφυγε. Βρομούσανε κρασί και οι τρεις, φαίνεται μπαίνοντας στο σπίτι έτρεξαν πρώτα στο κελάρι. Η όψη σου αγνώριστη, αγαπημένη, το χαμογελαστό σου πρόσωπο άσπρο από τον τρόμο, σαν πεθαμένη έμοιαζες, πιο πεθαμένη από τώρα, που μοιάζεις να χαμογελάς λιγάκι, μπορεί και να μου φαίνεται, μου αρέσει να πιστεύω πως χαίρεσαι που κάθομαι εδώ μέσα και σου κρατάω συντροφιά την πρώτη μέρα του θανάτου σου.

Σε έσυρα ως την είσοδο ψάχνοντας με το μάτι να βρω τους δυο συντρόφους μου. Εσύ κρατούσες μια εικόνα σφιχτά στον κόρφο σου, κοιτάζοντας μόνο μπροστά σαν νεραϊδοκρουσμένη. Οι λεηλάτες είχαν φύγει, δεν είχε τίποτα απομείνει πια στο σπίτι για αρπαγή, γύρω δε σάλευε ψυχή κι επικρατούσε απόκοσμη ησυχία. Ωσπου σε άκουσα να ψιθυρίζεις «Ο κύρης μου», κι είπα πως τον αναζητείς, κι ήταν χαρά αυτό που ένιωσα γιατί είπες επιτέλους μια κουβέντα!

«Θα ψάξουμε και θα τον βρούμε» πρόλαβα να σου πω, καθώς σκεφτόμουν ότι σίγουρα κι αυτός θα είχε πεθάνει, όπως ολόκληρη η φρουρά κι οι άνθρωποι του αρχοντικού.

Τότε ένιωσα ένα κάψιμο στον ώμο, εσύ έβαλες κραυγή, έμοιαζες με αγρίμι που ξύπνησε απότομα και ήταν η φωνή σου ουρλιαχτό. Βαρύ το ένα μου χέρι, κομμένο λες από τη ρίζα, σήκωσα με το άλλο το σπαθί και, πριν προλάβω να γυρίσω, μια δεύτερη σπαθιά με ζάλισε και πρέπει να σωριάστηκα, μα τίποτα δε θυμάμαι ύστερα από αυτό.

Το πρόσωπό σου είδα όταν συνήλθα. Με τρόμαξε ο πόνος των ματιών σου. Δίπλα ο πατέρας σου πεσμένος μπρούμυτα, το αίμα του πότιζε τα ρούχα και τα βαρύτιμα τσαγκία του, κι εσύ, με τα μαλλιά σου ξέμπλεκα, να σκίζεις με τα νύχια και να τραβάς τα μάγουλα, «Τον σκότωσα» να λες, και πάλι «Σκότωσα τον κύρη μου», πάλι και πάλι, σαν να μην ήξερες να πεις παρά αυτές τις λέξεις μόνο.

Πίστεψα ότι μέσα στην αγκαλιά μου θα ξεχάσεις. Αλίμονο όμως, το φονικό γονιού δε λησμονιέται. Έλεγες πως η ίδια σου η μάνα ερχόταν στα όνειρά σου και σου υπενθύμιζε εκείνη τη στιγμή. Τον χτύπησες δυο τρεις φορές απανωτά με την εικόνα, ζαλίστηκε. Ακούγοντας τη φασαρία, ο ένας μου σύντροφος που ήταν στην αυλή μπήκε και, βλέποντάς με κάτω, με πέρασε νεκρό. Κατάλαβε πως ο πατέρας σου με είχε χτυπήσει, και βέβαια, χωρίς να κάτσει να ρωτήσει τι και πώς, τον αποτέλειωσε. Εσύ δεν πρόλαβες να πεις κουβέντα, δεν εμποδίζεται εύκολα στρατιώτης που χτυπάει εχθρό, κι ο κύρης σου ήταν εχθρός την ώρα εκείνη. Κι αυτός εξάλλου εχθρό με πέρασε, κτήνος που έσερνε τη θυγατέρα του, όρμησε, όπως έπρεπε, να τη γλιτώσει. Πού να 'ξερε! Μοναχοκόρη ήσουν, ο ίδιος σε ανάστησε μετά τον θάνατο της μάνας σου, μάνα και κύρης σου μαζί. Και να που η κόρη η μονάκριβη έβγαλε νύχια να τον πολεμήσει χτυπώντας τον απανωτά με το εικόνισμα, εκείνο το εικόνισμα που η ίδια η μάνα της της έβαλε στα χέ-

ρια την ώρα που ξεψύχαε, αφήνοντάς της εντολή πάντα μαζί της να το έχει, δύναμη κι όπλο της, όχι όμως τέτοιο όπλο!

Για μια στιγμή σκέφτηκα να βάλω μέσα στο φέρετρο και την εικόνα αυτή, πάνω στο στήθος σου, Ελένη, όμως μετά-νιωσα, φοβήθηκα μη σε ακολουθήσει στον τάφο και η κατάρα. Ας χωριστείτε πια εσύ κι αυτή, ηλιαχτίδα μου, μήπως και βρεις ανάπαυση επιτέλους. Και η μάνα σου, αν τύχει και σε συναντήσει, ελπίζω να δώσει άφεση στο έγκλημά σου, να μη στοιχειώσει ολόκληρη τη φύτρα μας εκείνη η κατάρα πως Κλάρισσα καμιά δε θα γεννήσει θηλυκό και πως, αν σπάσει η σειρά και κάποια κάνει κόρη, αυτή η κόρη θα σκοτώσει τον πατέρα της, κι ύστερα η φαμίλια δεν πρόκειται να ξαναδεί Θεού πρόσωπο ώσπου να σβήσει, με τελευταία μια θυγατέρα άκληρη.